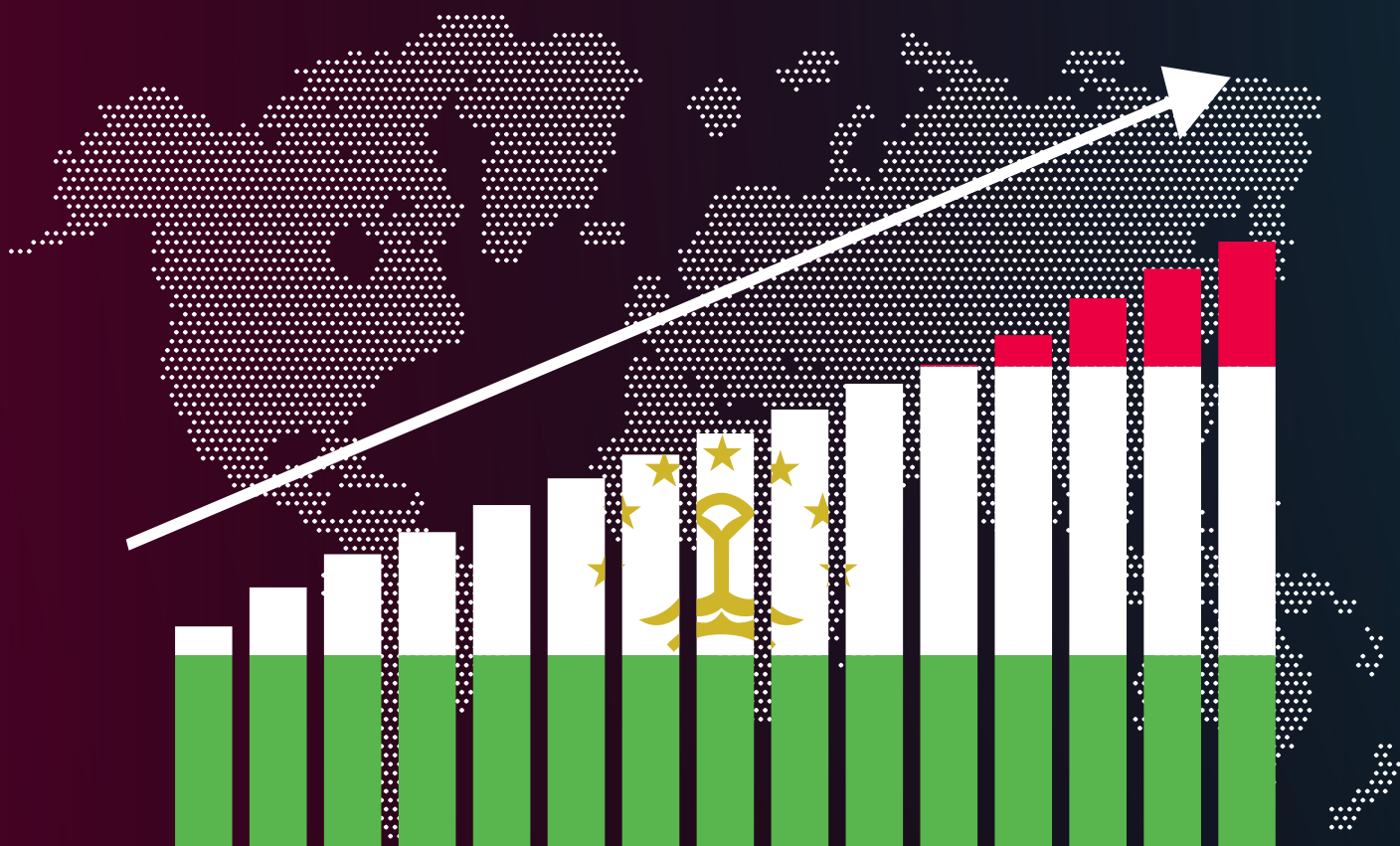

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان

اسفند ۱۴۰۲

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: اسفند ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: دیپلماسی اقتصادی، ساختار نهادی، موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد، سیاست تجاری، سازمان‌های بین‌المللی، گمرک، تعرفه‌ها

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۸	مقدمه
۱۱	دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان
۲۰	ارزیابی سیاست تجاری تاجیکستان
۲۹	روابط تجاری ایران و تاجیکستان
۳۵	جمع بندی و توصیه های سیاست گذاری

خلاصه مدیریتی

- راهبرد توسعه ملی جمهوری تاجیکستان تا سال ۲۰۳۰ بر سه اصل بنیادی برای توسعه آینده استوار است: (۱) پیشگیری (کاهش آسیب‌پذیری توسعه کشور در آینده)، (۲) صنعتی شدن (استفاده موثر از منابع ملی) و (۳) نوآوری (توسعه مبتنی بر نوآوری در تمامی حوزه‌های زندگی اجتماعی-اقتصادی کشور).
- وزارت امور خارجه، وزارت توسعه اقتصادی و تجارت، بانک ملی تاجیکستان، کمیته دولتی سرمایه‌گذاری و مدیریت اموال دولتی و کمیته دولتی آمار مهمترین نهادهای ملی تاجیکستان در تعیین و پیشبرد سیاست‌های اقتصادی و همکاری‌های تجاری این کشور محسوب می‌شوند.
- موافقتنامه تجارت آزاد تاجیکستان با روسیه، ازبکستان و قرقیزستان در سطح دوجانبه و عضویت این کشور در منطقه تجارت آزاد کشورهای مستقل همسود و سازمان تجارت جهانی در سطح چندجانبه مهمترین مسیرهای تاجیکستان برای ادغام در اقتصاد بین‌الملل بوده است.
- تاجیکستان از زمان پیوستن به سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۱۳، گام‌های مهمی برای سازگار کردن قوانین، رویه‌ها و فضای کسب و کار و تجارت کالا و خدمات در این کشور برداشته است؛ با این حال هنوز فاصله زیادی تا فراهم کردن یک شرایط ایده‌آل برای بهره‌مندی بیشینه از ظرفیت‌های اقتصادی این کشور دارد.
- در سال ۲۰۲۱، تاجیکستان در مجموع ۲٫۱ میلیارد دلار صادرات داشت که رتبه ۱۴۵ جهان را به این کشور اختصاص می‌دهد. این در حالی است که طی پنج سال منتهی به ۲۰۲۱، صادرات این کشور ۷۷۶ میلیون دلار رشد نشان داده است و از ۱٫۲۳ میلیارد دلار به رقم ۲٫۱ میلیارد رسیده است.
- سریعترین رشد بازارهای صادراتی تاجیکستان متعلق به قزاقستان با ۱۳۶ درصد در سال مالی منتهی به ۲۰۲۱ است و بعد از آن هنگ کنگ و چین قرار می‌گیرند.
- کشور تاجیکستان یک نظام سرمایه‌گذاری نسبتاً باز برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد و قوانین رسمی کشور محدودیت یا ممنوعیتی برای سرمایه‌گذاری خارجی در نظر نگرفته است.
- بر مبنای گزارش سازمان تجارت جهانی، یک فرایند خصوصی‌سازی نسبتاً گسترده در تاجیکستان اجرا شد و بسیاری از شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی واگذار شدند؛ با این حال، شمار شرکت‌هایی که مالکیت دولتی دارند همچنان بالا است و برخی از آنها، به ویژه در بخش‌هایی مانند ارتباطات مخابراتی، حمل‌ونقل و انرژی بر بازار تسلط کامل دارند.

- هرچند زمین‌های کشاورزی تنها یک چهارم خاک تاجیکستان را شامل می‌شود، با این حال کشاورزی یکی از ستون‌های مهم اقتصاد این کشور به شمار می‌رود و ۲۰ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۶۰ درصد از آمار شاغلان را به خود اختصاص داده است.
- صنعت معدن تاجیکستان طی دهه ۲۰۱۰ بزرگترین دریافت‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بود و جایگاه خوبی نیز به عنوان منبع عمده درآمد صادراتی برای کشور به دست آورده است.
- نظام مالی تاجیکستان در حال حاضر کماکان توسعه نیافته است و به ویژه در بخش غیربانکی یکی از موانع رشد اقتصادی کشور بوده است.
- در حوزه صادرات تاجیکستان ۰,۳۲ درصد (۱۷,۴ میلیون دلار) از کل صادرات ایران را به خود اختصاص داده است و از این نظر در جایگاه بیست و سوم قرار دارد. در حوزه واردات نیز این کشور با اختصاص ۰,۱۳ درصد (۷۹,۶ میلیون دلار) از کل واردات ایران به خود، در جایگاه چهارم قرار گرفته است.
- فقدان توافقات تسهیل‌گر تجارت، عدم حضور شعب بانک‌های ایرانی در تاجیکستان و محدودیت‌های سرزمینی تاجیکستان عمده‌ترین موانع برای توسعه روابط تجاری دو کشور محسوب می‌شود. با وجود این اولویت‌های ذیل می‌تواند در برنامه ریزی برای توسعه روابط اقتصادی ایران و تاجیکستان مدنظر قرار گیرد:
- تلاش برای شکل‌دهی به توافق‌نامه تجارت ترجیحی و ارتقاء آن به موافقت‌نامه تجارت آزاد به عنوان ضرورت توسعه روابط تجاری میان دو کشور
- همکاری در بخش معدن با توجه به اهمیت روزافزون این بخش در اقتصاد تاجیکستان و توانمندی‌های شرکت‌های ایرانی در زمینه اکتشاف، استخراج و فراوری
- استفاده از ظرفیت بندر چابهار برای تخفیف محدودیت‌های سرزمینی تاجیکستان در دسترسی به بازارهای بین‌المللی
- برگزاری نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌های تخصصی برای بازرگانان دو طرف با هدف آشنایی بیشتر از پتانسیل‌های تجاری میان دو کشور
- فعال کردن بخش اقتصادی سفارت‌های دو کشور با هدف کمک به بخش خصوصی برای توسعه حضور خود در بازارهای هدف

- امکان‌سنجی بهره‌گیری از بانک‌های روسیه مستقر در تاجیکستان با هدف کاهش آسیب‌های ناشی از عدم حضور بانک‌های ایرانی در تاجیکستان به واسطه تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران
- همکاری در زمینه کشاورزی فراسرزمینی در تاجیکستان با توجه به منابع آبی بزرگ این کشور از یک سو و محدودیت شدید آب در ایران
- ورود شرکت‌های ایرانی فعال در زمینه ساخت نیروگاه‌های برق آبی به این صنعت در تاجیکستان با توجه به ظرفیت عظیم این کشور
- همکاری در زمینه تولید محصولات شیشه، سرامیک و مصالح ساختمانی
- تلاش برای اختصاص سهم بیشتری از بازار تاجیکستان در زمینه نفت و فراورده‌های سوختی به ایران
- همکاری در زمینه صنایع نساجی با توجه به سهم بالای پنبه در سبد صادراتی تاجیکستان

مقدمه

تاجیکستان کشوری محصور در خشکی در آسیای مرکزی است که از جنوب به افغانستان، از غرب به ازبکستان، از شمال به قزاقستان و از شرق به چین محدود می‌شود. تاجیکستان که بخشی از قلمرو روسیه تزاری و سپس اتحاد شوروی بود، در سپتامبر ۱۹۹۱، استقلال خود را اعلام کرد و توسط جامعه جهانی به رسمیت شناخته شد.

علیرغم اعلام استقلال، اختلاف بر سر مسیرهای پیش رو و شیوه اداره کشور منجر به آغاز جنگ داخلی تاجیکستان (می ۱۹۹۲ تا ژوئن ۱۹۹۷) شد که گروه‌های اسلام‌گرای تاجیک و نیروهای ائتلاف شمال افغانستان را در یک سو، در برابر ائتلافی از ملی‌گرایان و سکولارهای تاجیک، با حمایت روسیه، ازبکستان و قزاقستان در سوی دیگر قرار داد. هر چند مذاکرات صلح از سال ۱۹۹۴ میان طرف‌های درگیر آغاز شد، با این حال تنها پس از سه سال با بر جای گذاشتن ۲۰ تا ۱۵۰ هزار کشته و ۵.۱ میلیون آواره با میانجی‌گری سازمان ملل، روسیه، ایالات متحده و ایران به نتیجه رسید. صلح در تاجیکستان این کشور را وارد دوره‌ای از ثبات و رشد اقتصادی کرد.

بر اساس آمارهای سال ۲۰۲۲، جمعیت تاجیکستان برابر با ۱۰ میلیون نفر است که بیش از ۸۶ درصد از آن را تاجیک‌ها تشکیل می‌دهند و ازبک‌تباران با ۱۱ درصد از جمعیت، بزرگترین اقلیت قومی کشور محسوب می‌شوند.

در طول دهه گذشته، تاجیکستان با نرخ رشد متوسط ۷٫۱ درصد، عملکرد اقتصادی قابل توجهی را تجربه کرده است. رشد قوی و دست‌مزدهای بالاتر به کاهش فقر از ۳۳ درصد جمعیت در سال ۲۰۰۹ به حدود ۴٫۱۲ درصد در سال ۲۰۲۲ منجر شده است.^۱

مهمترین واردات تاجیکستان آلومینیوم، انرژی (گاز طبیعی، نفت و فرآورده‌های نفتی)، کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای، غلات و آرد بوده است که شرکای اصلی آن در این حوزه را روسیه، قزاقستان، اتحادیه اروپا، چین و اوکراین تشکیل می‌دهند. در مقابل پنبه و برق صادرات اصلی این کشور محسوب می‌شود و سوئیس، قزاقستان، ترکیه، چین و ازبکستان مقاصد اصلی صادراتی بوده‌اند.^۲

دولت تاجیکستان هدف بلندپروازانه‌ای را برای افزایش درآمدهای داخلی بین ۲ تا ۳٫۵ برابر، بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۳۰ تعیین کرده است که از نظر بانک جهانی، تحقق این هدف مستلزم یک مدل رشد جدید، مبتنی بر بخش خصوصی پویا است که با انگیزه سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل برای جمعیت به سرعت

1- worldbank.org/en/country/tajikistan/overview

2- oec.world/en/profile/country/tjk

در حال رشد است. این گذار در گرو اجرای اصلاحات ساختاری مهم، تمرکز بر کارایی و شفافیت بخش عمومی، از جمله در بخش شرکت‌های دولتی، بهبود فضای سرمایه‌گذاری، اصلاحات بخش انرژی، اتصال تجاری و دسترسی به منابع مالی است.^۱

اقتصاد سیاسی تاجیکستان عمیقاً تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی، زمینه تاریخی و جایگاه آن در چارچوب اقتصادی جهانی قرار دارد. این کشور کوچک، با کنترل قوی دولت بر سیاست‌های اقتصادی شناخته می‌شود، کنترلی که ریشه در میراث شوروی دارد.

از نظر مولفه‌های اقتصادی، تاجیکستان به شدت به حواله‌های خارجی، عمدتاً از روسیه،^۲ که سهم عمده‌ای در تولید ناخالص داخلی دارند متکی است. بر مبنای آمارها، در سال ۲۰۲۲ سهم حواله‌های خارجی در تولید ناخالص داخلی تاجیکستان ۳۲ درصد بوده است که بالاترین میزان در میان کشورهای مشترک المنافع محسوب می‌شود.^۳

با وجود این، روند توسعه این کشور انعطاف‌پذیری و رشد متوسطی را نشان داده است. میانگین رشد اقتصادی این کشور در یک دهه اخیر ۷.۲ درصد بوده است. ستون فقرات اقتصاد این کشور، کشاورزی است که نیروی کار قابل توجهی را جذب می‌کند و صادرات کلیدی مانند پنبه^۴ را صورت می‌دهد. بخش کشاورزی بیشترین سهم از تولید ناخالص داخلی (GDP) را در تاجیکستان به خود اختصاص داده است که تقریباً ۲۸ درصد در سه ماهه آخر سال ۲۰۲۱ بوده است. دومین سهم بزرگ تولید ناخالص داخلی در اختیار

1- [worldbank.org/en/country/tajikistan/overview](https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview)

۲- حواله‌های دریافتی، عمدتاً از روسیه، نقش حیاتی در تولید ناخالص داخلی و ثبات اقتصادی تاجیکستان ایفا می‌کنند و به همین دلیل عنصری جدایی‌ناپذیر از ساختار اقتصادی این کشور محسوب می‌شوند. گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۳ بر رشد اقتصادی قوی تاجیکستان در سال ۲۰۲۲ با نرخ ۸ درصد تأکید می‌کند. این رشد با افزایش دریافت حواله‌ها، توسعه بخش خدمات و تولیدات صنعتی حاصل شده است. با وجود تورم جهانی و بی‌ثباتی منطقه‌ای، حواله‌ها باعث شده‌اند تا تاجیکستان سطح تورم بسیار پایین و موقعیت خارجی مستحکمی داشته باشد، به طوری که ذخایر ارزی این کشور برای بیش از ۹ ماه واردات آن را پوشش می‌دهد. با این حال، وابستگی به حواله‌ها آسیب‌پذیری‌هایی را نیز به همراه دارد، زیرا شرایط اقتصادی در روسیه و تغییرات مالی جهانی می‌توانند به طور مستقیم بر اقتصاد تاجیکستان تأثیر بگذارند. مقیاس گسترده مهاجرت نیروی کار به روسیه، با بیش از ۱ میلیون تاجیک مهاجر در سال، نشانه وابستگی اقتصادی عمیق بین تاجیکستان و روسیه است. مهاجرت گسترده یک شمشیر دبله است؛ از یک سو درآمد اساسی از طریق حواله‌ها در اختیار بسیاری از خانوارها در تاجیکستان قرار می‌دهد، اما از سوی دیگر اقتصاد این کشور را به شدت وابسته به بازار روسیه می‌کند. <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/publication/economic-update-summer-2023>

3- [https://www.statista.com/statistics/1365826/remittances-to-gdp-europe-and-central-asia/#:~:text=Remittances%20received%20by%20Tajikistan%20were,product%20\(GDP\)%20in%202022.](https://www.statista.com/statistics/1365826/remittances-to-gdp-europe-and-central-asia/#:~:text=Remittances%20received%20by%20Tajikistan%20were,product%20(GDP)%20in%202022.)

۴- در سال ۲۰۲۱، تاجیکستان ۲۶۰ میلیون دلار پنبه صادر کرد و به عنوان بیست و نهمین صادرکننده بزرگ پنبه در جهان شناخته شد. پنبه در آن سال پس از طلا و آلومینیوم، سومین محصول پر رونق صادراتی کشور بود. ترکیه، روسیه، ایران، ازبکستان و چین مقصدهای اصلی صادرات پنبه تاجیکستان بودند. صادرات پنبه به این کشورها نشان دهنده اهمیت صنعت پنبه تاجیکستان در مقیاس جهانی و نقش قابل توجه آن در اقتصاد این کشور است. در زمینه گسترده‌تر صادرات تاجیکستان، این کشور در سال ۲۰۲۱ به ارزش ۲.۱ میلیارد دلار کالا صادر کرد و به عنوان صد و چهل و پنجمین صادرکننده بزرگ جهان شناخته شد. همانگونه که اشاره شد پنبه (۲۶۰ میلیون دلار) پس از صادرات عمده ای مانند طلا و آلومینیوم، کالای صادراتی مهمی بود. این امر پنبه را به عنوان یک کالای صادراتی حیاتی برای تاجیکستان قرار می‌دهد و نقش قابل توجه آن در بخش کشاورزی و کل بخش صادرات کشور را نشان می‌دهد.

<https://oec.world/en/profile/bilateral-product/cotton/reporter/tjk>

بخش صنعت است.^۱ با این حال، فقدان تنوع اقتصادی و بدهی خارجی بالا، به‌ویژه به چین، ریسک‌های مهمی را برای اقتصاد این کشور به همراه دارد.^۲

تلاش‌های راهبردی تاجیکستان، مانند پروژه سد راغون^۳، نشانی از جاه‌طلبی این کشور برای بالفعل کردن پتانسیل برق آبی به عنوان کلیدی‌ترین مزیت این کشور است؛ اگرچه چالش‌هایی مانند تأمین مالی و اختلافات منطقه‌ای بر سر راه بالفعل کردن این پتانسیل همچنان وجود دارد.

روابط اقتصادی خارجی این کشور با مشارکت در ابتکار یک کمربند یک جاده چین و روابط با روسیه، در کنار عضویت در نهادهای منطقه‌ای مانند کشورهای مشترک‌المنافع و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، شکل گرفته است. با این وجود، موقعیت اقتصادی جهانی تاجیکستان به دلیل انزوای جغرافیایی، ناکافی بودن زیرساخت‌ها و محیط کسب و کار ضعیفی که سرمایه‌گذاری خارجی را پیچیده می‌کند، به طور کلی ضعیف است.

با وجود این تاجیکستان برای ایران فراتر از یک کشور یا واحد اقتصادی است. تنیدگی فرهنگی و میراث مشترک، تعامل اقتصادی با تاجیکستان را واجد ارزش راهبردی برای ایران کرده است. در محیط همسایگی ایران، تاجیکستان، عراق و افغانستان اهمیتی فراتر از یک کشور دارند. از همین رو گزارش حاضر بر واکاوی

1-<https://www.statista.com/statistics/1254012/gdp-distribution-by-sector-tajikistan/#:~:text=The%20agricultural%20sector%20accounted%20for,occupied%20by%20the%20industrial%20sector.>

۲- بر اساس گزارش‌های سال ۲۰۲۳، بدهی خارجی تاجیکستان تقریباً ۳.۲ میلیارد دلار است که حدود ۴۰ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور را تشکیل می‌دهد. بخش قابل توجهی از این بدهی به چین تعلق دارد و این کشور را به بزرگترین طلبکار تاجیکستان تبدیل کرده است. این مسأله نفوذ مالی قابل توجه چین در تاجیکستان را نشان می‌دهد، به طوری که بخش قابل توجهی از بازپرداخت سالانه بدهی‌های این کشور باید به چین صورت گیرد. بسیاری از وام‌های چین به تاجیکستان برای پروژه‌های زیرساختی و انرژی اختصاص یافته است که نشان دهنده وابستگی اقتصادی در حال افزایش این کشور به پکن می‌باشد. این وضعیت با توجه به میزان قابل توجه بدهی‌های خارجی تاجیکستان، که بخش عمده آن متعلق به چین است، چالش‌های اقتصادی جدی پیش روی این کشور را نشان می‌دهد. اتکای تاجیکستان به منابع مالی چین برای پروژه‌های کلیدی، نگرانی‌هایی را در مورد احتمال توسعه طلبی سیاسی و ژئوپلیتیکی چین و همچنین پایداری تعهدات بازپرداخت بدهی تاجیکستان به وجود آورده است. علاوه بر این، شرایط وام‌های چین، که اغلب راز الود است، درک کامل عواقب این بدهی برای اقتصاد و حاکمیت تاجیکستان را پیچیده می‌کند.

<https://eurasianet.org/tajikistan-the-cost-of-chinese-debt>

۳- پروژه سد راغون در تاجیکستان، که قرار است بلندترین سد خاکی جهان شود، تلاشی قابل توجه با پیامدهای استراتژیک برای چشم انداز انرژی این کشور و روابط منطقه‌ای آن است. بانک توسعه اوراسیا (EDB) قصد خود را برای تأمین مالی ساخت نیروگاه برق آبی راغون (HPP) در سال ۲۰۲۴ اعلام کرده است، قصدی که اهمیت و مقیاس پروژه را برجسته می‌کند. این تعهد بر علاقه بین المللی و تلاش‌های مشترک بین EDB، دولت تاجیکستان و سایر شرکای بین المللی برای به ثمر رساندن پروژه تأکید می‌کند انتظار می‌رود نیروگاه برق آبی راغون پس از تکمیل، بخش انرژی تاجیکستان را به طور چشمگیری متحول کند. این نیروگاه که قرار است بزرگترین نیروگاه برق آبی در آسیای مرکزی باشد، دارای سدی به ارتفاع ۳۳۵ متر با هسته رسی خواهد بود که مخزنی با ظرفیت قابل توجه برای تولید انرژی ایجاد می‌کند. این پروژه با سرمایه‌گذاری تخمین زده شده ۳.۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۶ پس از توقف تلاش‌های اولیه به دلیل انحلال اتحاد جماهیر شوروی و چالش‌های مالی و سیاسی بعدی، دوباره آغاز شد. دو واحد از شش واحد تولید برنامه ریزی شده آن بین سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ عملیاتی شدند که نشان دهنده موفقیت قابل توجهی در جهت دستیابی به عملیاتی شدن کامل با ظرفیت مورد انتظار تا سال ۲۰۲۸ است. انتظار می‌رود این نیروگاه سالانه حدود ۱۳۳۰۰ گیگاوات ساعت برق تولید کند و مازاد برق آن از طریق خط انتقال CASA-۱۰۰۰ به کشورهای همسایه مانند افغانستان و پاکستان صادر شود پروژه سد راغون نه تنها گامی بزرگ به سوی استفاده از پتانسیل برق آبی تاجیکستان را نشان می‌دهد، بلکه نشان دهنده تغییر محوری در موضع اقتصادی و ژئوپلیتیک این کشور در آسیای مرکزی نیز می‌باشد. تاجیکستان با افزایش استقلال انرژی و توانایی‌های صادراتی خود، به دنبال تقویت موقعیت خود در پویایی قدرت منطقه‌ای و ایجاد ثبات و رشد اقتصادی بیشتر است.

<https://daryo.uz/en/2023/12/15/eurasian-development-bank-to-finance-rogun-hpp-construction-in-tajikistan>

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان و فرصت‌های نوپدید برای توسعه تعاملات با این کشور متمرکز است. در این راستا سیاست‌های کلان اقتصادی، اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی، روابط تجاری این کشور با جهان و نیز فرصت‌ها و چالش‌های روابط اقتصادی ایران با آن مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت توصیه‌های سیاستی ارائه خواهد شد.

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان

سوگیری‌های اصلی دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان و سیاست تجاری این کشور، به طور کلی توسط اسناد توسعه‌ای و برنامه‌های اقتصادی این کشور، نهادهای موثر و شیوه عملکرد آن‌ها در تعیین سیاست‌های اقتصادی و امکانات و محدودیت‌هایی که این کشور به واسطه عضویت در توافق‌نامه‌های دو و چندجانبه و سازمان‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی با آن‌ها روبه‌رو است، مشخص می‌شود.

اهداف و اولویت‌ها

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان در سطح کلان در قالب راهبرد توسعه ملی (NDS) ۲۰۳۰ هدایت می‌شود. راهبرد توسعه ملی ۲۰۳۰ تاجیکستان، یک سند سیاستی بالادستی است که چشم‌انداز توسعه پایدار کشور را از طریق ریشه‌کنی فقر، ترویج الگوهای مصرف و تولید پایدار و استفاده پایدار از منابع طبیعی تعیین می‌کند. این راهبرد بر چندین حوزه کلیدی از جمله آموزش، بهداشت، اشتغال مولد، ریشه‌کنی نابرابری، مبارزه با فساد، امنیت غذایی و تغذیه، حکمرانی خوب، حمایت اجتماعی، پیشگیری از درگیری‌های احتمالی و امنیت انرژی تمرکز دارد. افزون بر این بر ارتقای حمایت‌های اجتماعی، تامین دسترسی به غذای سالم، بهبود آبرسانی و اهمیت مدیریت فرآیندهای جمعیتی نیز تاکید دارد.^۱

راهبرد توسعه ملی جمهوری تاجیکستان تا سال ۲۰۳۰ بر سه اصل بنیادی برای توسعه آینده استوار است: (۱) پیشگیری (کاهش آسیب‌پذیری توسعه آینده)، (۲) صنعتی شدن (استفاده موثر از منابع ملی) و (۳) نوآوری (توسعه مبتنی بر نوآوری در تمامی حوزه‌های زندگی اجتماعی-اقتصادی کشور). بر مبنای این سند هدف نهایی توسعه بلندمدت تاجیکستان، افزایش سطح زندگی مردم بر اساس توسعه اقتصادی پایدار است که با اهداف توسعه استراتژیک زیر مشخص می‌شود:

- تامین امنیت انرژی
- توسعه امکانات ارتباطی کشور

- تامین امنیت غذایی و تغذیه

- گسترش اشتغال مولد

در چارچوب این چشم انداز سه وظیفه اصلی بر دوش دولت در مرحله جدید توسعه قرار دارد: اول، رسیدن به سطح توسعه اجتماعی-اقتصادی قابل مقایسه با کشورهای با درآمد متوسط؛ دوم، اطمینان از پایداری از طریق تنوع‌بخشی و افزایش رقابت‌پذیری اقتصاد ملی و سوم، گسترش و تقویت طبقه متوسط.

از منظر سند برای نیل به هدف نخست، رسیدن به سطح توسعه اجتماعی-اقتصادی قابل مقایسه با کشورهای با درآمد متوسط، تمرکز بر اهداف زیر ضروری است:

- حفظ نرخ ثابت رشد اقتصادی ۷ تا ۸ درصد

- افزایش ۳ برابر یا بیشتر تولید ناخالص داخلی کشور

- افزایش بیش از ۲,۵ برابری سطح تولید ناخالص داخلی سرانه

- کاهش بیش از ۲ برابری سطح فقر و ریشه‌کن کردن فقر شدید

- افزایش قابل توجه بودجه حمایت اجتماعی مردم

از منظر سند برای نیل به هدف دوم، اطمینان از پایداری از طریق تنوع‌بخشی و افزایش رقابت‌پذیری اقتصاد ملی، تمرکز بر اهداف زیر حیاتی است:

- تضمین نرخ بالاتر رشد صنعتی و افزایش سهم آن در تولید ناخالص داخلی کشور

- افزایش بهره‌وری کشاورزی و افزایش سهم آن در امنیت غذایی، از جمله تغذیه

- تسریع سرعت رشد در بخش خدمات با درجه پیچیدگی بالاتر

- ترویج تنوع‌بخشی در اقتصاد ملی (کاهش شاخص تمرکز صادرات بر سه محصول اصلی از ۸۳ درصد به ۵۸ درصد)

- افزایش سطح رقابت‌پذیری اقتصاد ملی

در این خصوص، تاجیکستان امیدوار است با اجرای این اقدامات تا سال ۲۰۳۰ امکان کسب رتبه ۶۰ در رده‌بندی گزارش کسب‌وکار را فراهم کند.

برای نیل به هدف سوم، گسترش و تقویت طبقه متوسط، افزایش سهم طبقه متوسط در کل جمعیت تا ۵۰ درصد در سال ۲۰۳۰ ضروری است. از منظر دولت، اولویتهای تحقق این هدف باید شامل موارد زیر باشد:

- ارتقای درآمد مردم، به ویژه جمعیت روستایی، جوانان و زنان
- ایجاد شرایط کار شایسته و مولد، از جمله اشتغال اقشار آسیب‌پذیر جامعه
- کاهش سطح نابرابری در جامعه

چشم‌انداز ۲۰۳۰ تاجیکستان شامل سه مرحله توسعه است: (۱) گذار به مدل جدید توسعه اقتصادی (۲۰۲۰-۲۰۱۶)، (۲) توسعه سریع اقتصاد برای جذب سرمایه‌گذاری (۲۰۲۵-۲۰۲۱) و (۳) تسریع صنعتی‌شدن با افزایش ظرفیت، از جمله توسعه علم و نوآوری (۲۰۳۰-۲۰۲۶).

مرحله اول اجرایی شدن این سند طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ بر توسعه مناطق صنعتی متمرکز بود. در مرحله دوم توسعه اقتصادی که تا ۲۰۲۵ تداوم خواهد یافت، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی افزایش می‌یابد. در این مرحله از استراتژی، امنیت انرژی هدف اصلی برای برآوردن کامل نیازهای اقتصاد است. علاوه بر این، در این دوره، ساخت‌وساز و بازسازی کریدورهای حمل‌ونقل تکمیل شده و مشکل بن‌بست راه‌آهن کشور حل می‌شود. مرحله سوم توسعه علم، فناوری و نوآوری خواهد بود. به دیگر سخن فناوری‌های پیشرفته برای تسهیل رشد سرمایه انسانی توسعه می‌یابد.^۱

اهداف کلیدی سیاست تجاری تاجیکستان در «راهبرد توسعه ملی ۲۰۳۰» که در دسامبر ۲۰۱۶ منتشر شد، به شرح زیر منعکس شده است:

- تضمین توسعه پایدار اقتصاد؛
- حمایت از منافع تولیدکنندگان، افزایش صادرات و توسعه ارتباطات اقتصادی خارجی؛
- تضمین برابری در حمایت از منافع سرمایه‌گذاران خارجی و داخلی؛
- ساده‌سازی رویه‌های صادرات و واردات؛
- جلوگیری از حمل‌ونقل غیرقانونی^۲ مواد مخدر، سلاح، اشیاء دارای ارزش تاریخی، مردم‌شناختی یا

1- <https://mfa.tj/en/main/view/2987/brief-information-about-the-national-development-strategy-of-tajikistan-for-the-period-till-2030>

۲- از منظر حقوقی، قانون تجارت خارجی که در ۲۰۱۲ تصویب شد، مبنای حقوقی، نهادی و اقتصادی فعالیت‌های تجارت خارجی را تنظیم می‌کند. سایر قوانین مربوط به تجارت عبارتند از:

فرهنگی و گیاهان و جانوران کمیاب از طریق گمرک؛

- حفاظت از منافع دولت^۱

ساختار نهادی و بازیگران کلیدی

دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان در قالب تعاملات پیچیده نهادهای مختلفی طراحی و اجرا می‌شود. درک نقش‌های این بازیگران و روابط متقابل آن‌ها برای تحلیل رویکرد این کشور در قبال تعاملات اقتصادی بین‌المللی حائز اهمیت است. نهادهای کلیدی درگیر در دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان عبارتند از:

- وزارت امور خارجه (MFA): وزارت امور خارجه به عنوان هماهنگ‌کننده اصلی سیاست خارجی تاجیکستان، از جمله دیپلماسی اقتصادی، عمل می‌کند. این وزارتخانه تعاملات رسمی را مدیریت می‌کند، در مورد توافق‌نامه‌های بین‌المللی مذاکره می‌کند و تاجیکستان را در سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان تجارت جهانی و کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل متحد (UNCTAD) نمایندگی می‌کند.

- وزارت توسعه اقتصادی و تجارت (MEDT): این نهاد وظیفه توسعه و اجرای سیاست‌های اقتصادی، از جمله ترویج تجارت، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و همکاری با موسسات مالی بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول (IMF) را بر عهده دارد. وزارت توسعه اقتصادی و تجارت به همراه سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها از جمله گمرک و بانک ملی (مرکزی) تاجیکستان، نقش رهبری در توسعه و اجرای سیاست‌های اقتصادی و تجاری را ایفا می‌کند. این وزارتخانه اقدامات تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای از جمله ممنوعیت و محدودیت واردات و صادرات را تعیین می‌کند. همچنین تمام اقدامات مربوط به عضویت تاجیکستان در سازمان تجارت جهانی (WTO) را هماهنگ می‌کند. علاوه بر این، مسئول مذاکرات تجاری دو جانبه، منطقه‌ای و چندجانبه است. در آوریل ۲۰۱۹، پورتال تجاری تاجیکستان زیر نظر این نهاد راه‌اندازی شد. در قالب این پورتال بازرگانان و سرمایه‌گذاران می‌توانند به اطلاعات مربوط به رویه‌های واردات/صادرات و ترانزیت دسترسی داشته باشند.^۲

- قانون حمایت از مصرف‌کننده
- قانون صادرات و واردات
- قانون معاهدات بین‌المللی
- قانون ایمنی مواد غذایی
- قانون رقابت و محدودیت فعالیت انحصاری در بازارهای کالا
- قانون صدور مجوز برای انواع فعالیت جداگانه
- قانون گمرک
- قانون مالیات

1- https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_maps_iframe_e.htm?country_selected=TJK&optionSelected=3

2- <https://tajtrade.tj/?l=en>

نقش این نهاد در تصمیم‌سازی دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان نیز برجسته است. در تدوین سیاست‌های تجاری تاجیکستان، فرآیند تصمیم‌گیری بر اساس گروه‌های کاری متشکل از نمایندگان وزارت‌خانه‌ها/سازمان‌های مختلف استوار است. پس از جمع‌آوری بازخورد درباره پیش‌نویس سیاست‌ها و مقررات، پیش‌نویس متن برای بررسی به دولت ارائه می‌شود و ممکن است از مؤسسات ذیربط خواسته شود که قبل از تصویب متن نهایی، نظرات و پیشنهادات خود را ارائه دهند.

به طور خاص، یک گروه کاری در مورد اقدامات تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای تحت نظارت وزارت توسعه اقتصادی و تجارت با حضور نمایندگان بخش خصوصی تغییرات تعرفه را مورد بحث قرار می‌دهد. این بحث‌ها ممکن است مدت‌ها به طول انجامد. در راستای تسهیل تجارت خارجی، دولت تاجیکستان در دسامبر ۲۰۱۶، کمیته هماهنگی تسهیل تجارت را تأسیس کرد. وزیر و یکی از معاونین وزارت توسعه اقتصادی و تجارت به ترتیب رئیس و معاون کمیته هستند و معاون سازمان خدمات گمرکی نیز عضو این کمیته است. این کمیته مأموریت تهیه اسناد برای هماهنگی قوانین ملی با توافقنامه‌های بین‌المللی را نیز بر عهده دارد.

- بانک ملی تاجیکستان (NBT): این بانک بر سیاست پولی و نظام مالی کشور نظارت می‌کند و نقشی حیاتی در مدیریت ذخایر ارزی و تسهیل معاملات مالی بین‌المللی ایفا می‌کند.
 - کمیته دولتی سرمایه‌گذاری و مدیریت اموال دولتی: این سازمان مسئول جذب و تسهیل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در تاجیکستان است. این کمیته اطلاعات لازم را در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌دهد، به آن‌ها در شناخت و رعایت چارچوب مقررات کمک می‌کند و دارایی‌های دولتی را برای پیشبرد توسعه اقتصادی مدیریت می‌کند.
 - کمیته دولتی آمار: این کمیته آمار لازم برای تصمیم‌گیری آگاهانه در زمینه دیپلماسی اقتصادی را ارائه می‌دهد.
- در میان این نهادها همانگونه که اشاره شد وزارت توسعه اقتصادی و تجارت (MEDT) نقشی محوری در شکل‌دهی دیپلماسی اقتصادی تاجیکستان دارد. این وزارت‌خانه:
- استراتژی توسعه اقتصادی ملی را تدوین می‌کند که بر جهت‌گیری کلی تعاملات اقتصادی تأثیر می‌گذارد.

- مذاکرات مربوط به توافق‌نامه‌های تجاری و معاملات سرمایه‌گذاری را هدایت می‌کند که به طور مستقیم بر روابط اقتصادی با شرکای کلیدی تأثیر می‌گذارد.
- با سازمان‌های بین‌المللی و شرکای توسعه‌ای همکاری می‌کند تا از کمک‌های مالی و تخصص فنی بهره‌مند شود.
- برای تضمین انسجام و هم‌افزایی در تلاش‌های دیپلماسی اقتصادی با سایر نهادها هماهنگی می‌کند.

اولویت‌ها و راهبردهای کلیدی این وزارت در برنامه توسعه میان‌مدت برای سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۲۱:

- رشد و پایداری اقتصادی: وزارت‌خانه با اجرای اصلاحات در بخش‌های مختلف به دنبال تقویت رشد اقتصادی پایدار است. در این راستا ایجاد مکانیزم‌های مشارکت دولتی-خصوصی از اهمیت برخوردار است.
- ادغام در تجارت جهانی: پیوستن تاجیکستان به سازمان تجارت جهانی به عنوان یک نقطه عطف قابل توجه، کشور را در فرایندی تدریجی در نظام تجارت چندجانبه بین‌المللی ادغام می‌کند. وزارت اقتصاد می‌کوشد با پیشبرد اصلاحات در بخش‌های اقتصادی کلیدی، از جمله انرژی روند پیچیده نقش آفرینی تاجیکستان در تجارت جهانی را مدیریت کند.
- بهبود فضای سرمایه‌گذاری: تلاش‌هایی برای جذب سرمایه‌گذاری، به ویژه از طریق بهبود رتبه اعتباری و آغاز اصلاحات در بنگاه‌های دولتی انجام شده است یا در حال انجام است.
- کاهش فقر: با وجود چالش‌های اقتصادی جهانی، تاجیکستان در کاهش نرخ فقر و بهبود درآمد جمعیت خود گام‌های مهمی برداشته و دستاوردهای قابل توجهی در توسعه اجتماعی و اقتصادی کسب کرده است.
- دیپلماسی اقتصادی: همانگونه که اشاره شد وزارت‌خانه به طور فعال در تدوین سیاست‌های دولت و مقررات حقوقی در بخش‌های اجتماعی-اقتصادی، با تأکید بر فعالیت‌های اقتصادی خارجی، توسعه اقتصادی منطقه‌ای و تشکیل منابع اطلاعاتی مشارکت دارد. همچنین وظیفه هماهنگی، نظارت و ارزیابی راهبردهای توسعه ملی را با هدف تقویت روابط تجاری و روابط دیپلماتیک تاجیکستان بر عهده دارد.
- برنامه توسعه میان‌مدت ۲۰۲۵-۲۰۲۱: این برنامه سنگ بنای سیاست اقتصادی تاجیکستان است

و اقداماتی را برای استفاده از منابع موجود، توسعه منابع جدید برای بخش‌های اقتصادی ملی و دستیابی به اهداف راهبردی ترسیم می‌کند. این برنامه بر تداوم اصلاحات قابل توجهی که در مرحله توسعه قبلی (۲۰۲۰-۲۰۱۶) انجام شده است، از جمله بهبود رشد تولید ناخالص داخلی، کاهش فقر و افزایش تراز تجاری و کیفیت زیرساخت، تأکید می‌کند. وزارت اقتصاد نقش اصلی را در اجرایی شدن این چشم انداز بر عهده دارد.^۱

- همکاری‌های بین‌المللی: وزارتخانه با شرکای بین‌المللی و سازمان‌های توسعه‌ای مختلف برای تأمین مالی و حمایت از برنامه‌های توسعه‌ای خود همکاری می‌کند. این همکاری‌ها شامل مشارکت با UNDP، آژانس همکاری بین‌المللی ژاپن (JICA) و سایر نهادها است و رویکرد همکاری برای دستیابی به اهداف برنامه را برجسته می‌کند.

با وجود آن که وزارتخانه راهبرد جامع خود را برای ارتقای رشد اقتصادی و تقویت روابط تجاری تدوین کرده است، با چالش‌هایی مانند نوسانات اقتصادی جهانی، اختلافات تجاری و نیاز به اصلاحات مستمر برای بهبود محیط کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری مواجه است. اهداف بلندمدت حول محور ادغام بیشتر در بازارهای جهانی، بهبود سطح زندگی و توسعه پایدار طراحی شده اند. به دیگر سخن اولویت‌ها و راهبردهای مطرح شده از سوی دولت و به ویژه وزارت توسعه اقتصادی و تجارت تاجیکستان تلاشی متمرکز برای پیشبرد منافع اقتصادی این کشور در سطح جهانی، رسیدگی به چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها برای تقویت رشد، کاهش فقر و افزایش همکاری‌های بین‌المللی است.^۲

شبکه موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد تاجیکستان

شبکه موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد (FTA) تاجیکستان یکی از مولفه‌های کلیدی شکل‌دهنده به دیپلماسی اقتصادی آن محسوب می‌شوند. این شبکه در حال حاضر محدود است، اما نقشی حیاتی در روابط تجاری این کشور ایفا می‌کند. مهمترین موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد تاجیکستان عبارتند از:

- موافقتنامه تجارت آزاد تاجیکستان و روسیه

همانگونه که اشاره شد، اقتصاد تاجیکستان به صورت ساختاری به اقتصاد روسیه وابسته است. از همین رو نخستین موافقتنامه تجارت آزاد این کشور نیز با روسیه امضا شد. موافقتنامه تجارت آزاد بین تاجیکستان و روسیه، که در سال ۱۹۹۳ امضا و اجرا شد، مولفه کلیدی روابط تجاری بین این دو کشور است. توافقنامه با

1-<https://medt.tj/en/news/news-of-the-ministry/1847-mizi-mudavvar-oid-ba-muarrafi-loi-ai-barnomai-mijonamu-lati-rushdi-um-urii-to-ikiston-baroi-sol-oi-2021-2025>

2-<https://medt.tj/en/news/news-of-the-ministry/1847-mizi-mudavvar-oid-ba-muarrafi-loi-ai-barnomai-mijonamu-lati-rushdi-um-urii-to-ikiston-baroi-sol-oi-2021-2025>

روسیه نشان دهنده تعهد به تقویت روابط اقتصادی نزدیک‌تر با حذف موانع تجاری بین دو کشور است.

• موافقتنامه تجارت آزاد تاجیکستان و ازبکستان

موافقتنامه تجارت آزاد بین ازبکستان و تاجیکستان که در ۲۰۱۸ منعقد شد، نشان‌دهنده یک تحول محوری در روابط دوجانبه این همسایگان است. این توافق در برگیرنده کاهش قابل توجه تعرفه‌ها یا حذف آن‌ها در انواع کالاها برای تقویت رقابت‌پذیری، تلاش‌هایی برای کاهش موانع غیرتعرفه‌ای مانند رویه‌های گمرکی دست و پاگیر و مقررات سخت‌گیرانه، در کنار اقداماتی برای ساده‌سازی عملیات گمرکی و افزایش شفافیت برای تقویت کارایی تجارت فرامرزی است. قابل ذکر است که این توافق‌نامه همچنین به تقویت سرمایه‌گذاری بین دو کشور و ایجاد مکانیسم‌هایی برای حل و فصل اختلافات تجاری نیز گسترش می‌یابد و پایه و اساس یک مشارکت اقتصادی با ثبات و قابل پیش‌بینی را فراهم می‌کند. پیامدهای این توافق‌نامه بر تجارت خارجی تاجیکستان چندوجهی است. داده‌های اولیه نشان‌دهنده افزایش حجم تجارت بین دو کشور به دلیل کاهش موانع تجاری و در نتیجه کاهش هزینه‌ها و افزایش جذابیت صادرات کالا است. علاوه بر این، موافقت‌نامه تجارت آزاد، تاجیکستان را قادر ساخته است تا طیف صادرات خود را به ازبکستان گسترش دهد و بدین ترتیب آسیب‌پذیری اقتصادی ناشی از محدود بودن فهرست صادرات را کاهش می‌دهد.^۱ مقررات سرمایه‌گذاری این توافق‌نامه، سرمایه‌گذاری‌های ازبکستان در تاجیکستان را تقویت می‌کند و می‌تواند بالقوه موجب رشد در بخش‌های مختلف از جمله زیرساخت، انرژی و تولید شود و از طریق افزایش صادرات و واردات مقرون به صرفه از ازبکستان به بهبود تراز تجاری تاجیکستان کمک کند.^۲

• موافقتنامه تجارت آزاد تاجیکستان و قرقیزستان

این موافقتنامه نیز در راستای تسهیل روابط تجاری و گسترش شبکه موافقت‌نامه‌های تاجیکستان در سال ۲۰۰۶ منعقد شد.^۳

به‌علاوه، تاجیکستان با کشورهای مختلفی از جمله اتریش، بلغارستان، مجارستان، ویتنام، هند، چین، کره، کویت، امارات متحده عربی، پاکستان، سوریه، اسلواکی، ایالات متحده آمریکا، ترکیه، جمهوری چک، افغانستان و ایران، توافق‌نامه‌های دوجانبه‌ای در زمینه تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری به امضا رسانده است. هدف این توافق‌نامه‌ها کاهش موانع تجاری، تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش مشارکت تاجیکستان در اقتصاد جهانی است.

1- <https://aric.adb.org/fta/tajikistan-uzbekistan-free-trade-agreement>

2- <https://tajtrade.tj/Laws?l=en>

3- <https://aric.adb.org/fta/tajikistan-kyrgyz-free-trade-agreement>

در لایه چندجانبه نیز تاجیکستان در برخی موافقتنامه‌های تجاری عضویت دارد. منطقه تجارت آزاد کشورهای مستقل همسود (CIS) از جمله این موافقتنامه‌ها است. منطقه تجارت آزاد کشورهای مستقل همسود (CIS) ابتکاری به وسیله چندین کشور عضو CIS است که هدف آن ایجاد یک منطقه تجارت آزاد جهت به حداقل رساندن یا حذف موانع تجاری مانند تعرفه‌ها، سهمیه‌ها و ترجیحات برای اکثر کالاهای مبادله شده بین کشورهای عضو است. این توافق‌نامه که شامل کشورهایمانند روسیه، اوکراین، بلاروس، تاجیکستان و برخی دیگر از جمهوری‌های سابق شوروی است، در اکتبر ۲۰۱۱ امضا شد و برای برخی از امضاکنندگان در ۱ سپتامبر ۲۰۱۲ به اجرا درآمد. این توافق‌نامه نمایانگر تلاش قابل توجهی به سمت ادغام اقتصادی میان کشورهای همسود با هدف ارتقای همکاری اقتصادی، افزایش حجم و جریان تجارت و بهبود ثبات و توسعه اقتصادی کلی کشورهای عضو است.^۱

با این حال، پیوستن تاجیکستان به اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)، مهمترین اتحادیه اقتصادی روس محور، به موضوعی مناقشه برانگیز بدل شده است. پیوستن تاجیکستان به این اتحادیه هم نگرانی‌هایی در مورد از دست دادن حاکمیت و مشکلات اقتصادی به همراه دارد و هم مزایایی مانند دسترسی به بازارهای بزرگتر و حمایت از کارگران مهاجر را نوید می‌دهد. از همین رو دولت تاجیکستان معتقد است تصمیم‌گیری در این مورد مستلزم سنجیدن دقیق مزایا، در نظر گرفتن روندهای منطقه‌ای و حفاظت از منافع ملی است.^۲

پیوستن تاجیکستان به سازمان تجارت جهانی (WTO) در دوم مارس ۲۰۱۳ به عنوان صد و پنجاه و نهمین عضو، مهمترین چرخش در دیپلماسی اقتصادی این کشور و نقطه عطفی در ادغام اقتصادی این کشور به اقتصاد جهانی محسوب می‌شود. این مسیر طولانی و پیچیده در ماه مه ۲۰۰۱ با درخواست عضویت آغاز شد. برای پیوستن، ابتدا گروه کاری تخصصی برای بررسی دقیق نظام تجارت خارجی تاجیکستان تشکیل شد. پس از آن، مذاکرات دوجانبه سخت‌گیرانه‌ای با طیفی از کشورهای عضو WTO به منظور تضمین تعهدات دسترسی به بازار برای کالاها و خدمات انجام گرفت. این مذاکرات مستلزم اصلاحات گسترده قانونی و اقتصادی در تاجیکستان بود تا قوانین، مقررات و رویه‌های آن با مقررات WTO در زمینه‌هایی مانند سیاست تجارت، حقوق مالکیت فکری و اقدامات بهداشتی هماهنگ شود.

۱- اهداف اصلی منطقه تجارت آزاد CIS شامل حذف تعرفه‌ها و موانع غیر تعرفه‌ای که تجارت را مختل می‌کنند، هماهنگ سازی قوانین ملی برای تسهیل و تسهیل معاملات برون مرزی، حمایت از حقوق مالکیت فکری با درک نقش آنها در تجارت و رشد اقتصادی و ایجاد سازوکارهایی برای حل و فصل اختلافات تجاری بین کشورهای عضو برای تضمین یک محیط تجاری عادلانه و قانونمند می‌باشد. این توافقنامه تلاش‌ها برای تقویت روابط اقتصادی و وابستگی متقابل بین کشورهای CIS را که با روابط تاریخی، فرهنگی و اقتصادی مرتبط هستند، تقویت می‌کند. با این وجود، اثربخشی و اجرای توافقنامه تجارت آزاد CIS بین کشورهای عضو، تحت تأثیر پویایی روابط سیاسی، سیاست‌های اقتصادی و سایر ابتکارات ادغام منطقه‌ای مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) که شامل برخی از اعضای CIS و سیاست‌های گسترده‌تر برای ادغام اقتصادی می‌باشد، متفاوت بوده است. بنابراین، منطقه تجارت آزاد CIS ماهیت پیچیده و چالش برانگیز توافقنامه‌های تجارت منطقه‌ای را در تقویت ادغام اقتصادی بین کشورهای با تاریخ مشترک اما با جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های اقتصادی متفاوت برجسته می‌کند.

با موفقیت در این مذاکرات، عضویت تاجیکستان در دسامبر ۲۰۱۲ توسط شورای عمومی WTO به تصویب رسید و تعهدات این کشور در خصوص دسترسی به بازار و اصلاحات اساسی در سیاست‌های تجاری و اقتصادی آن رسمیت یافت. پیامدهای پیوستن به WTO بر تجارت خارجی تاجیکستان چندوجهی بوده است. برخی از مهمترین پیامدها عبارتند از:

- بهبود دسترسی به بازار: صادرات محصولاتی مانند آلومینیوم، محصولات کشاورزی و منسوجات افزایش یافته است.
- آزادسازی تجاری: کاهش تعرفه‌ها و حذف موانع غیرتعرفه‌ای، طیف وسیع‌تری از کالاها را با قیمت‌های رقابتی در دسترس مصرف‌کنندگان داخلی قرار داده است.
- جذب سرمایه‌گذاری خارجی: چارچوب قابل پیش‌بینی و نظام قواعدی که WTO ارائه می‌دهد، این کشور را برای سرمایه‌گذاران خارجی جذاب‌تر کرده است.
- نوسازی اقتصاد: اصلاحات اقتصادی ناشی از روند پیوستن به WTO به نوسازی اقتصاد تاجیکستان و بهبود حکمرانی کمک کرده است.

با این حال، این فرآیند با چالش‌هایی مانند افزایش رقابت با صنایع داخلی و نیاز به سازگاری مداوم مقررات برای تطبیق با استانداردهای بین‌المللی همراه بوده است.^۱

ارزیابی سیاست تجاری تاجیکستان

تجارت در تاجیکستان هرچند در یک مرحله رو به رشد و پیشرو قرار دارد، با این حال هنوز فاصله زیادی تا فراهم کردن یک شرایط ایده‌آل برای بهره‌مندی بیشینه از ظرفیت‌های اقتصادی این کشور دارد. سیاست تجاری این کشور طی سال‌های گذشته تحولات چشمگیری را تجربه کرده است و به ویژه از زمان پیوستن به سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۱۳، گام‌های مهمی برای سازگار کردن قوانین، رویه‌ها و فضای کسب و کار و تجارت کالا و خدمات در این کشور برداشته است. با این حال، هنوز این کشور باید بر موانع طبیعی مانند دوری از آب‌های آزاد و مسیرهای تجاری عمده و موانع ساختاری مانند زیرساخت‌های کهنه و قوانین مبهم و قدیمی فایق آید. از زمان پیوستن این کشور به سازمان تجارت جهانی، یک گزارش هفت ساله در سال ۲۰۲۰ در مورد ارزیابی سیاست تجاری این کشور منتشر شده است که مبنای این بخش قرار گرفته است.

1- https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/tajikistan_e.htm

در سال ۲۰۲۱، تاجیکستان در مجموع ۲٫۱ میلیارد دلار صادرات داشت که رتبه ۱۴۵ جهان را به این کشور اختصاص می‌دهد. این در حالی است که طی پنج سال منتهی به ۲۰۲۱، صادرات این کشور ۷۷۶ میلیون دلار رشد نشان داده است و از ۱٫۲۳ میلیارد دلار به رقم ۲٫۱ میلیارد رسیده است. مهمترین صادرات این کشور به ترتیب شامل طلا، آلومینیوم، پنبه خام، آنتیموان و سنگ روی است. مهمترین مقاصد این کالاها نیز شامل سوئیس، قزاقستان، ترکیه، چین و ازبکستان می‌شود. سریعترین رشد بازارهای صادراتی تاجیکستان متعلق به قزاقستان با ۱۳۶ درصد در سال مالی منتهی به ۲۰۲۱ است و بعد از آن هنگ کنگ و چین قرار می‌گیرند. در حوزه واردات نیز بیشترین رشد مربوط به مبادی وارداتی چین، روسیه و ترکیه است. کشور تاجیکستان در حوزه پیچیدگی اقتصادی جایگاه چندان خوبی ندارد و شاخص پیچیدگی تجاری (ECT) این کشور در سال ۲۰۲۱ معادل ۰٫۶۹- بوده است. بالاترین تخصص در تولید این کشور مربوط به سنگ معدن سرب، سنگ روی، پنبه خام، فلزات آلکالینی و میوه‌های خشک شده است. بیشترین پیچیدگی در میان صادرات تاجیکستان بر مبنای شاخص PCI نهاد ناظر پیچیدگی اقتصادی شامل وسایل آتش‌بازی، موشک‌های بارانی، ماشین‌آلات برای دباغی و کار بر روی چرم و پوست، ماشین‌آلات برای دسته‌بندی و تنظیف دانه‌ها و سبزیجات خشک شده است. بهترین فرصت‌های صادراتی نیز برای این کشور شامل سنگ معدن کروم، سنگ معدن قلع، رزین و حبوبات خشک می‌شود.^۱

تاجیکستان یک کشور محصور در خشکی واقع شده در آسیای مرکزی است که اقلیمی کوهستانی دارد و جزو کشورهای کم درآمد به شمار می‌آید. با این حال، این کشور از زمان پیوستن به سازمان تجارت جهانی در ۲۰۱۳ و در تمام طول بازه زمانی آخرین ارزیابی این نهاد (۲۰۱۹-۲۰۱۳) همواره یک رشد با ثبات اقتصادی را به نمایش گذاشته است. این کشور از یک رژیم سرمایه‌گذاری و تجارت نسبتاً آزاد پیروی می‌کند و بر اساس این سیاست و با اتکا به منابع آبی، جمعیت جوان، چشم‌اندازهای توریستی و نزدیکی به بازارهای بزرگ منطقه توانسته است چشم‌اندازهای اقتصادی جدیدی برای خود پدید بیاورد. طی دهه دوم هزاره جدید، تولید ناخالص داخلی این کشور به طور متوسط سالانه ۷ درصد رشد داشته است. این رشد تا حد زیادی توسط تقاضای داخلی مورد حمایت قرار گرفته است که آن هم تابعی از سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در مقیاس بسیار بزرگ و تقاضای پیوسته برای واردات کالاهای سرمایه‌ای بوده است. یکی دیگر از ارکان اقتصادی تاجیکستان حواله‌های کارگران است که در سال ۲۰۱۹، معادل ۳۵ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور ارزش داشته است.^۲

به دلایلی که در بالا اشاره شد، رشد اقتصادی بالای تاجیکستان هنوز نتوانسته است به یک اقتصاد صنعتی و مبتنی بر صادرات منجر شود و در نتیجه، موقعیت‌های شغلی جدید محدودی هم خلق شده

1- <https://oec.world/en/profile/country/tjk>

2- WTO Secretariat Report on Tajikistan, p. 7.

است. بنا بر آمار، بسیاری از شهروندان تاجیک در خارج از کشور کار می‌کنند و ۶۰ درصد از نیروی کار داخلی نیز همچنان در بخش کشاورزی فعال هستند. سیستم مالی تاجیکستان به شدت متکی به دلار است که نشانگر فقدان اعتماد به نظام مالی رسمی کشور است. در پاسخ به این وضعیت، بانک مرکزی یک سیاست مالی انبساطی را در پیش گرفت که در قالب آن، کنترل بر ارزهای خارجی سخت‌تر می‌شود و با سرعت بخشیدن به هزینه‌های عمومی، نرخ کسری سالیانه نسبت به تولید ناخالص داخلی بیشتر می‌شود.

تجارت

تجارت سهم مهمی از تولید ناخالص داخلی تاجیکستان دارد، با این حال در دهه ۲۰۱۰ روندی کاهشی را تجربه کرده است و سهم آن از ۷۴ درصد در سال ۲۰۱۳ به ۵۸ درصد در سال ۲۰۱۸ رسید. همچنین، در همین بازه کسری تجارت کالا کاهشی بوده که عمدتاً ناشی از کاهش واردات بوده است. کاهش واردات در این مقطع خود به واسطه کاهش حواله‌ها، افزایش نرخ مبادله ارز و افزایش توان عرضه‌کنندگان داخلی صورت گرفت. بنابراین، سبب صادراتی تاجیکستان نیز به نوبه خود و در تداوم همین روند، متنوع‌تر شده است. تا پیش از این، سبب صادراتی تاجیکستان عمدتاً در تسلط آلومینیوم و پنبه بوده است ولی اخیراً در کنار آن‌ها صادرات پارچه، سیمان و محصولات معدنی نیز گسترش پیدا کرده است. عمده محصولات صادراتی این کشور محصولات معدنی، فلزات پایه و پارچه هستند که اغلب به مقصد کشورهای مشترک المنافع (CIS)، چین، اتحادیه اروپا، ترکیه و افغانستان صادر می‌شوند.

سیاست تجاری

در کشور تاجیکستان سیاست تجاری بر مبنای استراتژی ملی توسعه ۲۰۳۰ تنظیم می‌شود که اهدافی برای رشد تولید ناخالص داخلی و متنوع سازی صادرات تعیین کرده است. پیش از آن، «برنامه میان مدت توسعه تاجیکستان ۲۰۲۰-۲۰۱۶»^۱ برنامه عملیاتی دگرگونی اقتصادی را برای تاجیکستان کلید زده بود. بر این اساس، رهبران این کشور تلاش کرده بودند تا اقتصاد تاجیکستان را از تسلط حواله‌های ارزی^۲ و سرمایه‌گذاری عمومی آزاد کرده و به مدل جدیدی از توسعه ارتقاء دهند که رشد اقتصادی کشور را بر مبنای ترویج سرمایه‌گذاری و نیز گسترش عرضه داخلی و صادرات بهبود ببخشد. در همین راستا، دولت شروع به ترویج صادرات کرده و نوعی از استراتژی جایگزینی واردات را در پیش گرفت. در این مدل، تلاش می‌شد تا صادرات افزایش پیدا کرده و واردات کالاها و خدمات مصرفی نیز با افزایش ظرفیت تولید داخلی جبران شود.

1- Tajikistan Medium-Term Development Program 2016-2020

2- Remittance

عضویت در سازمان‌های بین‌المللی

تاجیکستان دیر به سازمان تجارت جهانی پیوست و در سال ۲۰۱۳ به عنوان ۱۵۹مین عضو این سازمان پذیرفته شد. این کشور تمام خطوط تعرفه‌ای خود را مشخص کرد و تعهدات گات را در ۱۱ بخش خدماتی پذیرفت. شکاف میان تعرفه‌های مشخص شده و تعرفه‌های اعمال شده اندک است و میانگین ساده تعرفه‌های مشخص نرخ معادل با ۸ درصد دارند که اندکی بالاتر از میانگین تعرفه‌های کامله الوداد اعمال شده بوده است (۷,۹ درصد در سال ۲۰۱۹). تاجیکستان هم‌زمان با پیوستن به سازمان تجارت جهانی، عضویت در موافقت‌نامه فناوری اطلاعات (ITA) را نیز امضا کرد و یک سال بعد عضو ناظر کمیته تدارکات دولتی (GPA) نیز شد. در سال ۲۰۱۶ معاهده تکمیلی TRIPS را پذیرفت و موقعیت ناظر در کمیته تجارت در هوانوردی غیرنظامی را به دست آورد. این کشور در سال ۲۰۱۹ نیز موافقت‌نامه تسهیل تجارت WTO، موسوم به TFA را نیز تصویب کرد.

تاجیکستان در سازمان تجارت جهانی در چندین حوزه تذکراتی را ارائه کرده است؛ از جمله در حوزه IPR، موافقت‌نامه‌های TRIMS، گواهی واردات، محدودیت‌های کمی، ارزش‌گذاری گمرکی، قاعده مبداء، ابزارهای مشروط (ضد دامپینگ، محافظتی و مقابله به مثل)، سازوکارهای تجارت دولتی و تجارت خدمات.

دولت تاجیکستان عضو چند موافقت‌نامه ترجیحی است. موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اعضای کشورهای مشترک المنافع (CIS FTA) از سال ۲۰۱۵ برای تاجیکستان اجرایی شد. در سال ۲۰۰۰ این کشور معاهده تشکیل جامعه اقتصادی اوراسیایی (EAEC) را امضا کرد که بعدتر، ملغاشد تا جای خود را به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی (EAEU) بدهد. با این حال، مقام‌های تاجیک خاطر نشان کرده‌اند که هیچ برنامه فوری برای مشارکت در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی ندارند. این کشور، همچنین، عضوی از «موافقت‌نامه تجاری سازمان همکاری‌های اقتصادی (ECOTA) نیز بوده و با اوکراین و ازبکستان نیز موافقت‌نامه دوجانبه دارد. تاجیکستان با هر دو کشور یک منطقه بدون تعرفه برای تمام کالاها، به جز یک فهرست مصوب از استثنائات دارد.^۱

سرمایه‌گذاری و محیط کسب و کار

کشور تاجیکستان یک نظام سرمایه‌گذاری نسبتاً باز برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد و قوانین رسمی کشور محدودیت یا ممنوعیتی برای سرمایه‌گذاری خارجی در نظر نگرفته است؛ به این معنا که مانند برخی دیگر از کشورها، سرمایه‌گذاری خارجی در برخی از بخش‌های اقتصادی که اهمیت یا حساسیت ویژه‌ای برای کشور میزبان دارد، ممنوع شده باشد یا محدود به سطح مشخصی از سرمایه‌گذاری شده

1- WTO Secretariat Report on Tajikistan, p. 7.

باشد. چنین محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی به طور مشخص در تاجیکستان وجود ندارد مگر در بخش بیمه که محدودیت‌های اندکی برای سرمایه‌گذاران خارجی در نظر گرفته شده است. همچنین برخی موانع خارج از قانون ممکن است برای سرمایه‌گذاری خارجی وجود داشته باشد، مثلاً تسلط معدود شرکت‌های دولتی در یک بخش، از جذابیت بازار آن بخش برای سرمایه‌گذاران بکاهد.

محیط کسب و کار در این کشور نیز طی سال‌های اخیر مورد توجه قانون‌گذاران قرار گرفته است و تلاش شده تا با ابتکارهایی از جمله تسهیل فرایندهای ثبت کسب و کار و ایجاد پنجره واحد برای سرمایه‌گذاران، بهبود چارچوب‌های قانونی استحصال زمین و کاهش دشواری‌های ناشی از بازرسی و مجوزگیری به ارتقاء محیط کسب و کار کمک کنند. این ابتکارها در طول زمان به مرور منجر به افزایش نسبی کسب و کارهای کوچک و متوسط و نیز توسعه بخش خصوصی شده است و امید می‌رود این فرایند در آینده نیز تداوم پیدا کند.

با این حال، برخی از موانع نیز در این فرایند وجود داشته است. در مورد رویه‌های مربوط به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، قوانین موجود در تاجیکستان صراحت ندارند؛ سرمایه‌گذاران دشواری‌هایی را در مورد دسترسی به زمین گزارش کرده‌اند؛ رژیم مالیاتی، فرایندهای مجوزگیری و قواعد قیمت‌گذاری به ویژه برای کسب و کارهای کوچک و متوسط پرزحمت و پرمشکل هستند. قوانین در مورد اینکه یک کسب و کار مشمول مشوق‌های سرمایه‌گذاری می‌شوند یا نه به اندازه کافی صراحت ندارند. در نهایت، جریان ورود سرمایه به کشور اندک بوده و بیشتر متمرکز بر صنایع بزرگ مانند انرژی و بخش معدنی بوده‌اند.

گمرک و تعرفه‌ها

در حوزه گمرکی پیشرفت‌های مهمی در بازه مورد بررسی سازمان تجارت جهانی در کشور تاجیکستان رخ داده است. از سال ۲۰۱۴، اعلان الکترونیکی برای کالاها و وسایل نقلیه فعال شده است؛ از ۲۰۱۹ وزارت توسعه اقتصاد و تجارت تاجیکستان پرتال تجارت را راه اندازی کرده است که تجار و سرمایه‌گذاران در قالب آن می‌توانند به اطلاعات لازم مربوط به فرایندهای ورود و خروج کالا و فرایندهای ترانزیتی دسترسی داشته باشند؛ همچنین، از سال ۲۰۱۹ نظام پنجره واحد^۱ برای مرتبط کردن تمام ادارات و نهادهای درگیر فرایندهای واردات، صادرات و سرمایه‌گذاری از جمله در حوزه صدور مجوزها راه اندازی شده است. در همین سال، تاجیکستان عضویت در نهاد TFA سازمان تجارت جهانی را تصویب کرد؛ این امر مبنای تأسیس «کمیته هماهنگی برای تسهیل فرایندهای تجاری» است و بر این اساس، کمیته تسهیل تجارت تاجیکستان نیز تأسیس شد. با وجود این ابتکارها، تاجیکستان کماکان در رتبه‌بندی بانک جهانی در حوزه تجارت فرامرزی،

رتبهٔ پایین ۱۴۸ از ۱۹۰ را به خود اختصاص داده است که البته تا حدی بازتاب موقعیت محصور در خشکی این کشور است.

بر مبنای آخرین گزارش در دسترس، در سال ۲۰۱۹ کشور تاجیکستان بیش از ۱۱ هزار خط تعرفه‌ای داشته است که تعرفه‌ها در ۹۸٫۱ درصد موارد، مبتنی بر ارزش^۱ بوده است. میانگین سادهٔ تعرفه‌های کامله الوداد اعمال شده در این سال ۷٫۸ درصد بوده که عدد نسبتاً بالایی به شمار می‌رود. بیشترین تعرفه‌ها مربوط به کالاهای کشاورزی با ۱۰٫۸ درصد و تعرفه‌های بخش غیرکشاورزی نیز ۷٫۱ درصد بوده است. در میان تمام تعرفه‌های مبتنی بر ارزش، نرخ تعرفه‌ها بین صفر تا ۳۰ درصد در نوسان بوده است. بالاترین تعرفه‌ها به فرش و دیگر منسوجات مربوط به کفپوش‌ها اختصاص داشته است. همچنین، در مواردی که تعرفه‌های خاص اعمال می‌شود، بیشترین نرخ تعرفه شامل ۱۰٫۸ درصد برای بشکه‌های آبجو با ظرفیت بیش از ۱۰ لیتر بوده است. تعرفه‌های کامله الوداد تاجیکستان در ۳۱ خط تعرفه‌ای از حدنصاب‌های سازمان تجارت جهانی تخطی کرده است که عمدتاً شامل تخم پرندگان، برخی میوه‌ها، برخی انواع چوب، سنگ معدن سرب، پارچه‌های بافتنی و برخی ماشین‌آلات و قطعات بوده است.^۲

واردات خودروهایی که پیش از ۲۰۰۵ تولید شده باشند و نیز لامپ‌های الکتریکی مهمتایی ممنوع است. همچنین، برای واردات مواردی از قبیل تنباکو، مواد اولیه و نیز محصولات مربوط به مواد مخدر و روانگردان، کالاهای دارویی و درمانی و مواد رادیواکتیو مجوزهای خاص مورد نیاز است. افراد حقیقی و حقوقی خارجی که حضور تجاری در تاجیکستان داشته باشند، می‌توانند با شرایطی مشابه افراد حقیقی و حقوقی داخلی مجوزهای واردات را دریافت کنند.

فرایندهای گمرکی مربوط به صادرات نیز شبیه به فرایندهای واردات هستند. تعرفهٔ صادرات بر کالاهای خاصی اعمال می‌شود، از جمله مواردی مانند چرم و پوست خام، پیلۀ کرم ابریشم، پنبه و پسماند ریخته گری آهن، مس و آلومینیوم. شماری از کالاها نیز برای صادرات نیازمند مجوزهای خاص هستند.

مالیات و استاندارد

درآمدهای مالیاتی تاجیکستان در بازهٔ گزارش افزایش پیدا کرده‌اند و مهمترین منبع این افزایش درآمد نیز مالیات بر ارزش افزوده بوده است و پس از آن، مالیات بر درآمد قرار می‌گیرد. مالیات‌های دریافتی در گذرگاه‌های مرزی، اعم از مالیات بر ارزش افزوده، مالیات صادرات و واردات و مانند آن حدود یک سوم درآمدهای مالیاتی دولت را تشکیل می‌دهند. مشوق‌های مالیاتی به بخش‌های چندی از اقتصاد تاجیکستان

1- Ad Valorem

2- WTO Secretariat Report on Tajikistan, p. 8.

ارائه می‌شود، از جمله به بخش تولید صنعتی و فعالیت‌های فرآوری، ایستگاه‌های تولید برق آبی، فرآوری پنبه و بخش کشاورزی و گردشگری.

در تاریخ اول ژانویه ۲۰۱۹، تعداد ۲۵۸۴۸ استاندارد بین دولتی در تاجیکستان وجود داشت که استانداردهایی هستند که توسط کمیته‌های فنی «شورای بین دولتی برای استانداردسازی، صدور گواهینامه و اندازه‌شناسی کشورهای مشترک المنافع»^۱ صادر شده‌اند. این تعداد، شامل ۹۷٫۷ درصد تمام استانداردها در این کشور می‌شوند و ۲٫۳ درصد باقی مانده، یعنی ۵۹۶ عدد استانداردهای ملی هستند. از میان استانداردهای بین دولتی، ۲۹ درصد موارد با استانداردهای ISO هماهنگ شده‌اند.

کشور تاجیکستان ۱۷ استاندارد اجباری دارد که شامل قاعده‌گذاری‌های فنی می‌شوند که تا تاریخ ۲۰۲۰ تعداد ۶ مورد از آن‌ها به سازمان تجارت جهانی نیز ابلاغ شده‌اند. از این ۱۷ استاندارد، چهار مورد به الزامات SPS مربوط می‌شوند که شامل موارد زیر هستند: یک مورد به آبمیوه‌های تولید شده از میوه و سبزیجات، یک مورد به مکمل‌های تغذیه، یک مورد مربوط به محصولات غذایی، یک مورد مربوط به گوشت و محصولات گوشتی و در نهایت، یک مورد مربوط به شیر و محصولات لبنی است. تاجیکستان اخیراً به منظور بهبود ایمنی غذایی، ابتکارها و تلاش‌های زیادی را در حوزه SPS در پیش گرفته است تا کشور را از افزایش بی رویه آفت‌کش‌ها حفظ کرده و صادرات کشاورزی خود را تسهیل کند.

در بازه مورد بررسی گزارش سازمان تجارت جهانی، یک فرایند خصوصی‌سازی نسبتاً گسترده در تاجیکستان اجرا شد و بسیاری از شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی واگذار شدند؛ با این حال، شمار شرکت‌هایی که مالکیت دولتی دارند همچنان بالا است و برخی از آن‌ها، به ویژه در بخش‌هایی مانند ارتباطات مخابراتی، حمل‌ونقل و انرژی بر بازار تسلط کامل دارند.

تدارکات دولتی

چارچوب قانونی برای تدارکات دولتی طی بازه مورد بررسی موضوع اصلاحاتی بوده است. دولت تلاش کرده است تا در قالب این اصلاحات، نظام تدارکات دولتی خود را با معیارهای GPA سازمان تجارت جهانی و همچنین، معیارهای FTA جامعه کشورهای مشترک‌المنافع سازگار نماید. قواعد فعلی هیچ محدودیتی برای مشارکت خارجی‌ها در تدارکات عمومی در نظر نمی‌گیرد. کشور تاجیکستان چندین اطلاعیه در مورد حقوق مالکیت معنوی خود به سازمان تجارت جهانی ابلاغ کرده است. استراتژی ملی برای توسعه مالکیت فکری ۲۰۱۴-۲۰۲۰ مجموعه‌ای از اهداف را برای ادغام قواعد حقوق مالکیت معنوی با سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی دولت در پیش گرفت تا به این وسیله، رقابت‌پذیری اقتصادی را بهبود ببخشد.

1- Interstate Council for Standardization, Metrology and Certification of CIS countries

هرچند زمین‌های کشاورزی تنها یک چهارم خاک تاجیکستان را شامل می‌شود، با این حال کشاورزی یکی از ستون‌های مهم اقتصاد این کشور به شمار می‌رود و ۲۰ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۶۰ درصد از آمار شاغلان را به خود اختصاص داده است. طی دهه ۲۰۱۰، محصول بخش کشاورزی تاجیکستان به شکل پیوسته افزایش پیدا کرد و کسری تجارت آن در این بخش کم شد. همچنین، تلاش‌ها برای تنوع بخشی به محصولات کشاورزی کشور و فراتر رفتن از کشت پنبه گسترده شده است ولی همچنان این محصول یکی از مهمترین درآمدهای صادراتی کشور به شمار می‌رود. این بخش، همچنین نسبت به شوک‌های اقلیمی بسیار آسیب‌پذیر است. علاوه بر آن، این بخش با چالش‌های دیگری نیز مواجه است که در این میان می‌توان به مشکلات در قواعد استحصال زمین، کمبودهای زیرساختی، هزینه‌های بالای حمل‌ونقل، مدیریت ضعیف منابع آبی و سیستم آبیاری رو به زوال، مهاجرت چشمگیر نیروی کار و دسترسی ناکافی به منابع مالی اشاره کرد. دولت تاجیکستان، به کمیته کشاورزی سازمان تجارت جهانی اطلاع داده است که طی بازه زمانی مورد بحث، هیچگونه یارانه صادرات و یا حمایت داخلی از بخش کشاورزی صورت نگرفته است. با این حال، دولت هم‌زمان «کمیته یارانه و ابزارهای حمایتی» را از وجود دو برنامه مربوط به بخش کشاورزی در همین دوره مطلع کرده است. این ناسازگاری اطلاعات ارائه شده به سازمان تجارت جهانی مشکلاتی را برای این کشور ایجاد کرده است.

بخش‌های اقتصاد تاجیکستان

تاجیکستان پتانسیل‌های دست‌نخورده زیادی در بخش انرژی و معدن دارد که برآمده از منابع هیدروکربنی و زیرسطحی گسترده این کشور هستند. صنعت معدن این کشور طی دهه ۲۰۱۰ بزرگترین دریافت‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بود و جایگاه خوبی نیز به عنوان منبع عمده درآمد صادراتی برای کشور به دست آورده است. طی این دوره، دولت مناقصه‌هایی را برای حق استفاده از منابع زیرسطحی برگزار کرد. شرکت دولتی آلومینیوم تاجیک (TALCO) با حمایت دولت نقشی عمده در فعالیت‌های معدنی این کشور دارد.^۱

تاجیکستان به دلیل منابع برق آبی گسترده خود، در تابستان الکتریسیته مازاد دارد، اما در فصل سرما به علت کاهش جریان آب‌های سطحی با کمبود مواجه است. روابط پرتنش با ازبکستان موجب شده تا تجارت مرزی الکتریسیته و گاز طبیعی گاه به گاه مختل شود و وابستگی بیش از حد کشور به شبکه‌های زیرساختی به جا مانده از دوران شوروی مشکل ساز شود. بنابراین، تاجیکستان علاوه بر کار بر روی افزایش ظرفیت نیروگاه‌های برق آبی، به منابع زیرزمینی ذغال سنگ خود روی آورده است تا بخشی از ناترازی انرژی خود را جبران کرده و به هدف متنوع‌سازی منابع انرژی دست پیدا کند.

بخش تولید صنعتی پتانسیل لازم برای رشد و متنوع‌سازی را دارد و این مسیر به واسطه استفاده بهتر از منابع در دسترس و پیوندهای نیرومندتر با دیگر بخش‌های اقتصادی، به ویژه بخش‌های انرژی، معدن و کشاورزی پیش می‌برد. با این حال، چالش‌های ناشی از حمل‌ونقل و عرضه انرژی در کنار محدودیت‌های دستیابی به منابع مالی به عوامل منفی برای بهبود عملکرد کارخانه‌ها تبدیل شده است. برای مقابله با این محدودیت‌ها، دولت طیفی از مشوق‌ها را در این بخش ارائه می‌دهد تا صنعتی شدن اقتصاد را تقویت کند. در این راستا و طی بازه مورد بررسی، تاجیکستان «صندوق دولتی حمایت از کارآفرینان» را تأسیس کرد و شهر دوشنبه نیز «صندوق حمایت از کسب و کارهای صنعتی» را ایجاد کرده است.

تالکو کماکان مهمترین بازیگر حوزه صنعت تاجیکستان باقی مانده است. این شرکت تراکنش‌های مالی و روابط اقتصادی بسیار گسترده‌ای حتی با دیگر شرکت‌های دولتی دارد که ارزیابی و کنترل آن‌ها با معیارهای صرفاً اقتصادی ممکن نیست. دولت در سال ۲۰۱۵ یک بسته حمایتی مختص تالکو ارائه کرد.

چالش‌ها و فرصت‌ها

موقعیت محصور در خشکی و سرزمین عمدتاً کوهستانی تاجیکستان، تلاش مستمر برای بهبود مسیرهای ارتباطی را برای این کشور و توسعه اقتصادی آن ضروری کرده است. بنابراین، ایده جاه‌طلبانه اصلی رهبران این کشور خروج از وضعیت بن‌بست ارتباطی و تبدیل شدن به هاب ترانزیتی منطقه است. دولت پس از سال‌ها نادیده گرفتن سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی به دنبال فروپاشی شوروی، اهمیت نوسازی و گسترش زیرساخت‌های ارتباطی را دریافته است و سرمایه‌گذاری‌های چشمگیری در این حوزه صورت داده است. با این حال، کمبودهای باقی مانده، مشکلات قاعده‌گذاری و خطوط قرمز باعث شده تا جریان تجارت همچنان با مشکلاتی مواجه باشد. به عنوان مثال، یک انحصار قانونی در حوزه حمل‌ونقل ریلی و زیرساخت‌های آن کماکان وجود دارد و هیچ برنامه‌ای برای خصوصی‌سازی و یا ایجاد رقابت در هیچ کدام از زیربخش‌های حوزه حمل‌ونقل ریلی در دستور کار نیست.

ورود به بازار ارتباطات تاجیکستان موضوع محدودیت‌های ناظر بر مالکیت خارجی نیست و روی کاغذ، سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی از حقوق یکسانی در این بخش برخوردارند. با این حال، دولت با اصلاحات قانونی گسترده تر تلاش می‌کند تا یک رقابت عادلانه را در این حوزه رقم بزند و به ویژه، بخش قاعده‌گذاری و سیاست‌گذاری دولتی را از بخش‌های تجاری و شرکت‌های وابسته به آن‌ها تفکیک کند. ابزارهای مشخصی برای این هدف طی بازه مورد بررسی به کار گرفته شد که می‌توان از آن جمله به موارد زیر اشاره کرد: افزایش بار مالیاتی بخش موبایل، اعمال اختیاری قواعد مالیاتی و کنترل قیمت‌ها، مرکزگرایی در انتقال بین المللی صدا و ترافیک اینترنتی و اعمال کنترل بر مالکیت و فروش سیم کارت.

نظام مالی تاجیکستان در حال حاضر کماکان توسعه نیافته است و به ویژه در بخش غیربانکی یکی از موانع رشد اقتصادی کشور بوده است. طی بازه مورد بررسی، بخش بانکی عملکرد غیربهبوده‌ای داشت که ناشی از مخاطرات تمرکز^۱ و اعتبارات بالا و نیز وابستگی بالای اقتصاد به دلار ایالات متحده بودند. دولت برای دو بانک مشکل‌دار در سال ۲۰۱۶ وثیقه گذاشت و موظف شدند تا سهام خود را طی یک جدول زمانی مشخص از وزارت مالیه بازخرید کنند. از سال ۲۰۱۷، حوزه عملکرد بانک ملی تاجیکستان در دو قسمت قانون‌گذاری و نظارت به بخش بیمه نیز تعمیم پیدا کرد. بنا بر تعهدات تاجیکستان به سازمان تجارت جهانی، محدودیت‌های ناشی از ملیت و اقامت در بخش بیمه باید لغو شود.

هرچند تاجیکستان به ویژه به لحاظ چشم اندازه‌های طبیعی و کوهستانی خود، پتانسیل‌های زیادی در بخش گردشگری دارد، مسائلی مانند حمل‌ونقل دشوار و گران و به ویژه شبکه محدود پروازهای مستقیم بین‌المللی، یکی از موانع اصلی توسعه این بخش هستند. به این مسئله باید محدودیت‌های دیگر مانند کمبود الکتریسیته، ضعف زیرساخت‌ها و دسترسی ناکافی به منابع مالی را نیز افزود. طی بازه مورد بررسی، تاجیکستان هزینه ویزای گردشگری را کاهش داده و قدم‌هایی را در راستای تسهیل فرایندهای صدور ویزا انجام داده است.^۲

روابط تجاری ایران و تاجیکستان

هر چند ایران از نخستین کشورهایی بود که استقلال تاجیکستان را به رسمیت شناخت و نخستین کشوری بود که سفارت خود در دوشنبه را افتتاح کرد، با این حال علیرغم مشترکات تاریخی، زبانی و فرهنگی بی‌مانند، روابط اقتصادی دو کشور تنها در سال‌های اخیر رو به افزایش نهاده است و با پتانسیل‌های دو کشور فاصله بسیاری دارد.

علیرغم سطح پایین روابط تجاری ایران و تاجیکستان، چنان که اشاره شد تاجیکستان برای ایران فراتر از یک کشور یا واحد اقتصادی است و روابط ناگسستنی فرهنگی و میراث تاریخی مشترک، تعامل اقتصادی با تاجیکستان را به یک ضرورت راهبردی برای ایران تبدیل کرده است.

نگاهی آماری به روابط تجاری دو کشور

در حال حاضر، از مجموع ۵۳،۱۶ میلیارد دلار صادرات ایران در سال ۱۴۰۱، تاجیکستان ۰،۳۲ درصد (۱۷،۴ میلیون دلار) را به خود اختصاص داده است و از این نظر در جایگاه بیست و سوم در میان شرکای تجاری

1- concertation risks

2- WTO Secretariat Report on Tajikistan, p. 10.

ایران قرار گرفته است.^۱ در حوزه واردات نیز این کشور از مجموع ۵۹,۶۵ میلیارد دلار واردات ایران، با اختصاص ۰,۱۳ درصد (۷۹,۶ میلیون دلار) به خود، در جایگاه چهارم قرار گرفته است.^۲

جدول ۱- مبادلات تجاری ایران و تاجیکستان^۳

سال	واردات		صادرات	
	وزن (هزار تن متریک)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن متریک)	ارزش (میلیون دلار)
۱۳۹۵ ^۴	-	-	-	-
۱۳۹۶	۶	۱۴	۸۴	۲۱۷
۱۳۹۷	۱۲	۲۶,۱	۸۰	۷۹,۴
۱۳۹۸	۸,۶	۱۷,۸	۱۴,۷	۱۵,۶
۱۳۹۹	۴	۷,۳	۱۹,۶	۱۶,۴
۱۴۰۰	۱۴,۵	۳۹,۴	۱۲۴,۸	۹۱,۵
۱۴۰۱	۲۷,۸	۷۹,۶	۲۳۴,۲	۱۷۰,۴

همچنین در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۲ مجموع صادرات ایران به تاجیکستان برابر با ۱۳۵ هزار تن به ارزش بیش از ۱۱۶,۶ میلیون دلار و مجموع واردات ایران از تاجیکستان بیش از ۱۲,۱ میلیون تن به ارزش کمتر از ۳۲ میلیون دلار بوده است.^۵ نمودارهای یک و دو، به ترتیب تغییرات وزن و ارزش واردات و صادرات ایران از/ به تاجیکستان را نشان می‌دهد.^۶

۱- در حوزه صادرات کشورهای چین (۲۷,۴ درصد)، عراق (۱۹,۲ درصد)، ترکیه (۱۴ درصد)، امارات (۱۰,۸ درصد) و هند (۴ درصد) پنج شریک نخست ایران هستند.

۲- در حوزه واردات کشورهای امارات (۳۰,۸ درصد)، چین (۲۶,۴ درصد)، ترکیه (۱۰,۲ درصد)، هند (۳,۳ درصد) و آلمان (۳,۳ درصد) پنج شریک نخست ایران هستند.

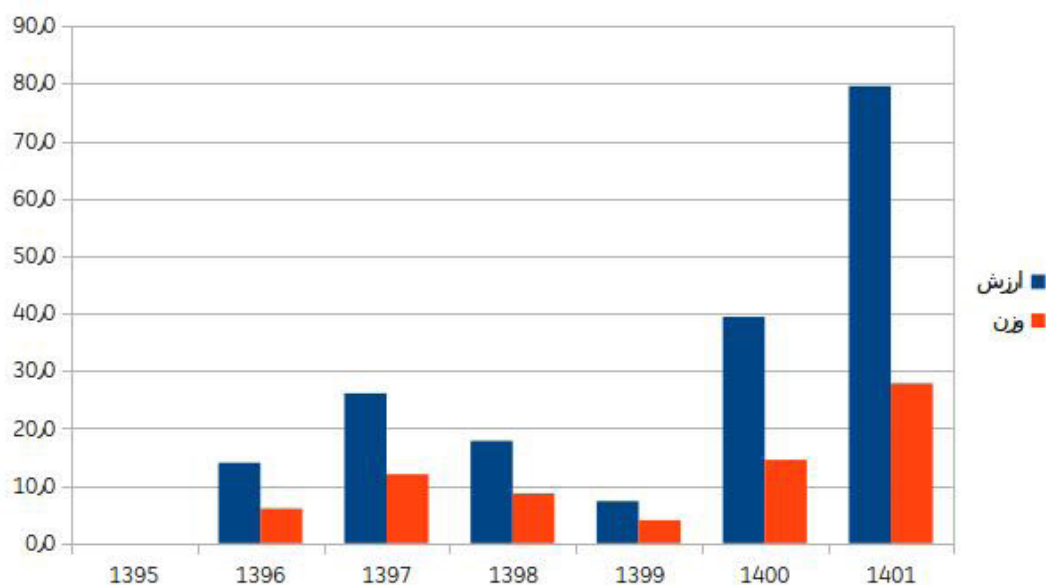
۳- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۴- اصلاحات صادرات به و واردات از تاجیکستان در سال ۱۳۹۵ موجود نیست.

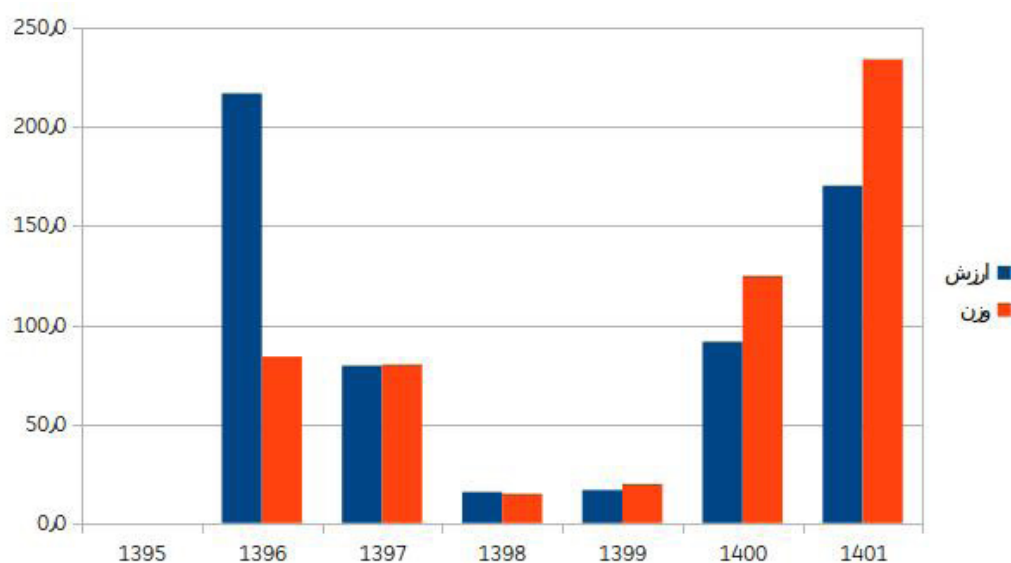
۵- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۶- وزن به هزار تن و ارزش به میلیون دلار

نمودار ۱- واردات ایران از تاجیکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

نمودار ۲- صادرات ایران به تاجیکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

نکته جالب در بررسی تجارت میان ایران و تاجیکستان متوسط ارزش اقلام در هر تن است؛ به طوری که اگر چه تراز تجاری ایران در تمام سال‌های دوره بررسی مثبت بوده است، اما متوسط ارزش دلاری در واحد وزن اقلام واردشده از تاجیکستان بیشتر از این شاخص برای کالاهای صادرشده به این کشور است که احتمالاً بازتابی از سقوط ارزش پول ملی ایران بوده است.

جدول ۲- ارزش دلاری صادرات ایران و تاجیکستان در واحد وزن

سال	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱
ارزش دلاری در هر تن صادرات تاجیکستان	۲,۳۳	۲,۱۷	۲,۰۶	۱,۸۲	۲,۷۱	۲,۸۶
ارزش دلاری در هر تن صادرات ایران	۲,۵۸	۰,۹۹	۱,۰۶	۰,۸۳	۰,۷۳	۰,۷۲

چنان که در نمودار شماره ۳ مشاهده می‌شود، در بازه ۱۴۰۱-۱۳۹۵، تجارت ایران و تاجیکستان با فراز و نشیب همراه بوده است. چنان که از ۲۳۱ میلیون دلار در سال ۱۳۹۶ به ۱۰۵ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ سپس با کاهش شدید و متوالی در دو سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ به ۲۳,۷ میلیون دلار سقوط کرده است و مجدداً در دو سال متوالی با افزایش شدید به ۲۵۰ میلیون دلار، یعنی بالاتر از ۱۳۹۶ رسیده است. بنابراین می‌توان گفت هر چند تجارت میان دو کشور، در مقطعی دو ساله، با خروج ایالات متحده از برجام به شدت کاهش یافته است، با در نظر گرفتن دوره شش ساله تأثیری از آن نپذیرفته است.

نمودار ۳- تجارت ایران و تاجیکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

در سال ۱۴۰۱، انواع پنبه حلاجی نشده (۷۷,۵ میلیون دلار) و پنبه کرم ابریشم (۸۸۲ هزار دلار) عمده اقلام وارداتی ایران از تاجیکستان را تشکیل داده‌اند.^۱

در همین سال، محصولات آهن، فولاد و محصولات آن (۳۰,۳ میلیون دلار)، پلی اتیلن، کامپاندها و محصولات آن (۱۵,۵ میلیون دلار)، پسته (۱۱,۴ میلیون دلار)، رنگ و ورنی‌ها (۵,۳ میلیون دلار)، پلی کلرور وینیل (۳,۳ میلیون دلار)، رنگ برای نقاشی‌های هنری (۳ میلیون دلار)، شیر خشک صنعتی (۲,۵ میلیون دلار)،

۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

کف‌پوش‌های منسوج (۲,۵ میلیون دلار)، مصنوعات پلاستیکی (۲,۴ میلیون دلار)، بیسکویت، ویفر و وافل‌ها (۲,۴ میلیون دلار)، ظروف شیشه‌ای (۲,۴ میلیون دلار)، محصولات آلومینیوم مورد استفاده در منازل (۲,۳ میلیون دلار)، خرما (۲,۳ میلیون دلار)، محصولات پلی کاتیلن یا پلی پروپیلن (۲,۲ میلیون دلار)، انواع جاذب‌های آب (۲,۱ میلیون دلار)، تراکتور و چرخ‌های زنجیری (۱,۵ میلیون دلار)، چای سیاه (۱,۳ میلیون دلار)، سینک و چینی‌های بهداشتی (۱,۲ میلیون دلار)، محصولات پلاستیکی مورد استفاده در منازل (۱,۲ میلیون دلار)، اجزاء و قطعات ماشین‌آلات (۱,۲ میلیون دلار)، ماشین‌آلات مورد استفاده در معادن (۲,۱ میلیون دلار)، شیرینی‌های بدون کاکائو (یک میلیون دلار)، خازن‌های مورد استفاده در موتورهای پیستونی (یک میلیون دلار)، محصولات آسفالت مورد استفاده در پوشش سقف (یک میلیون دلار)، قند و شکر (یک میلیون دلار) و حلال‌ها و رقیق‌کننده‌های آلی (یک میلیون دلار) بیش از ۶۰ درصد صادرات ایران به تاجیکستان را تشکیل داده‌اند و سایر گروه‌های کالایی صادرشده ارزشی زیر یک میلیون دلار داشته‌اند.^۱

همچنین در سال ۱۴۰۱، گمرک‌های منطقه ویژه اقتصادی سرخس (۴۵ درصد)، سرخس (۲۷,۸ درصد) و مشهد (۱۹ درصد) مهم‌ترین نقش را در واردات کالا از تاجیکستان داشته‌اند. در حوزه صادرات نیز گمرک مشهد به تنهایی ۷۲ درصد از کل صادرات ایران به تاجیکستان را به خود اختصاص داده است.^۲

علاوه بر اتاق مشترک، ایران و تاجیکستان دارای کمیسیون مشترک اقتصادی هستند که در ایران وزارت نیرو و در تاجیکستان وزارت انرژی و منابع آبی مسئولیت آن را بر عهده دارند؛ پانزدهمین اجلاس آن در آذرماه ۱۴۰۱ برگزار شد و طی آن دو طرف در خصوص بررسی توسعه همکاری‌ها در زمینه‌های تجارت، امور مالی، انرژی، حمل‌ونقل، صنعت، خدمات فنی و مهندسی، سلامت، سرمایه‌گذاری و گردشگری توافق کردند.^۳

توافقات اقتصادی-تجاری ایران و تاجیکستان

به جز توافق‌نامه‌های امنیتی و قضایی همچون «موافقت‌نامه همکاری‌های انتظامی و امنیتی» و «استرداد مجرمین» و توافق‌نامه «همکاری در زمینه قرنطینه گیاهی و حفظ نباتات» میان ایران و تاجیکستان، دو کشور فاقد موافقت‌نامه در خصوص همکاری‌های اقتصادی و تجاری هستند؛ هر چند در سال ۱۳۸۶ مجلس شورای اسلامی مجوز «امضای موقت موافقت‌نامه حمل‌ونقل بین‌المللی» برای «انتقال مسافر و کالا از طریق جاده، بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تاجیکستان» را به «وزارت راه و ترابری» داده بود.^۴ همچنین در سال ۱۳۹۹ بانک توسعه صادرات ایران توافقی را با طرف تاجیک برای استفاده منابع

۱-گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲-گمرک جمهوری اسلامی ایران

۳-وزارت امور خارجه

۴-مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

دلاری خود نزد «کفالت بانک تاجیکستان» به امضا رساند؛^۱ با این وجود بانک ملی تاجیکستان یک سال بعد مجوز فعالیت کفالت بانک - وابسته به بانک سرمایه - را لغو کرد.^۲

امکانات و موانع همکاری

در شرایط کنونی حضور در نمایشگاه‌های اختصاصی و پایون‌های ایران در تاجیکستان، حضور در همایش‌های تجاری و سمینارهای برگزار شده در ایران یا تاجیکستان، مکاتبه با دفتر اروپا و آمریکای سازمان توسعه تجارت ایران برای اعلام درخواست رسمی به این دفتر و عضویت در اتاق مشترک ایران و تاجیکستان راه‌های اصلی ورود به بازار تاجیکستان هستند.^۳

علاوه بر توانمندی ایران در تولید محصولاتی همچون دارو، مواد غذایی، مصالح ساختمانی و ساختمان‌سازی و کشاورزی، وجود شرکت‌های ایرانی قادر به صدور خدمات فنی و مهندسی، پتانسیل ایران در زمینه اکتشاف، استخراج و بهره‌برداری در حوزه معدن و ظرفیت ایران در زمینه صادرات فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی به عنوان نقاط قوت، فقدان زیرساخت‌های مناسب حمل‌ونقل، نبود بانک مستقل ایرانی در تاجیکستان، ناآشنایی تجار ایرانی با بازار تاجیکستان قبل از ورود به آن، فقدان مرکز تجاری و نمایشگاه دائمی ایران در تاجیکستان، ناتوانی شرکت‌های ایرانی در رقابت با کالاهای رقیب در تاجیکستان و عدم استقرار رایزن بازرگانی در تاجیکستان مهم‌ترین نقاط ضعف ایران در تجارت با تاجیکستان برشمرده شده‌اند.

از سوی دیگر پتانسیل شرکت‌های فعال ایرانی در حوزه معدن و آب برای ورود به این بخش‌ها در اقتصاد تاجیکستان و اشتراکات زبانی و فرهنگی دو کشور به عنوان فرصت‌های ایران در نظر گرفته شده‌اند و نبود شناخت از بخش‌های خصوصی دو طرف، عدم دسترسی به اطلاعات بازار تاجیکستان،^۴ افزایش تعرفه‌های تجاری و فقدان یک نظام تعرفه ترجیحی، فقدان استانداردهای مشترک کالایی که سبب طولانی شده فرایند صادرات کالا شده است^۵ و حضور کشورهای رقیب نیز به عنوان تهدیدهای روابط تجاری دو کشور معرفی شده است.

این موانع سبب شده است، علیرغم تلاش‌های ۳۰ ساله، هیچ یک از ۲۵۰ توافق‌های دوجانبه امضا شده میان دو کشور وارد فاز اجرایی نشود و حتی پس از افزایش حجم تجارت دو کشور در سال‌های اخیر،

۱- اتاق بازرگانی، صنایع و معادن خراسان رضوی

۲- فارس نیوز

۳- سازمان توسعه تجارت

۴- همان

۵- افزایش حجم تجارت ایران و تاجیکستان، نیازمند برقراری تعرفه ترجیحی میان دو کشور است

همچنان با هدف‌گذاری ۵۰۰ میلیون دلاری تجارت دوجانبه، فاصله چشم‌گیری وجود داشته باشد؛ این در حالی است که مقام‌های تاجیک علاقه خود به همکاری با بخش خصوص ایران در حوزه نفت و پتروشیمی، سدسازی و ساخت نیروگاه را ابراز کرده‌اند.

جمع‌بندی و توصیه‌های سیاست‌گذاری

تاجیکستان پس از پایان جنگ داخلی از ابتدای قرن بیست و یکم قدم در مسیر توسعه و نوسازی اقتصادی نهاده است و علیرغم محدودیت‌های ناشی از میراث تاریخی و جغرافیایی موفقیت چشم‌گیری در زمینه ارتقاء سطح درآمدی شهروندان داشته است. تاجیکستان با اتکا به بخش کشاورزی و صنایع خود توانسته است که در یک دهه گذشته به نرخ میانگین رشد ۷,۲ درصد دست یابد.

با این حال فقدان تنوع اقتصادی و بدهی خارجی بالا سبب ابراز نگرانی نهادهای بین‌المللی ناظر، نسبت به آینده اقتصاد تاجیکستان شده است. در این شرایط تداوم مسیر توسعه اقتصادی این کشور مستلزم شکل‌گیری یک بخش خصوصی پویا و با انگیزه برای سرمایه‌گذاری است. در راستای تحقق این امر، به ویژه از سال ۲۰۱۳ هم‌زمان با تکمیل فرایند عضویت تاجیکستان در سازمان تجارت جهانی، این کشور - علیرغم موانع ساختاری مانند زیرساخت‌های کهنه و قوانین مبهم و قدیمی - گام‌های مهمی برای سازگار کردن قوانین، رویه‌ها و فضای کسب و کار و تجارت کالا و خدمات در این کشور برداشته است.

در حوزه روابط دوجانبه ایران-تاجیکستان، علیرغم افزایش حجم مبادلات تجاری دوجانبه در سال‌های اخیر، فقدان توافقات تجاری میان دو کشور، به ویژه در زمینه تعرفه‌های ترجیحی، تداوم رشد روابط اقتصادی دو کشور را با موانع و تردیدهای جدی روبه‌رو کرده است. در این شرایط و با توجه به آنچه گفته شد می‌توان الزامات کلی توسعه روابط تجاری و اقتصادی دو کشور را در قالب رئوس کلی زیر خلاصه کرد:

- تلاش برای شکل‌دهی به توافق‌نامه تجارت ترجیحی و ارتقاء آن به موافقت‌نامه تجارت آزاد به عنوان ضرورت توسعه روابط تجاری میان دو کشور
- همکاری در بخش معدن با توجه به اهمیت روزافزون این بخش در اقتصاد تاجیکستان و توانمندی‌های شرکت‌های ایرانی در زمینه اکتشاف، استخراج و فراوری
- استفاده از ظرفیت بندر چابهار برای تخفیف محدودیت‌های سرزمینی تاجیکستان در دسترسی به بازارهای بین‌المللی
- برگزاری نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌های تخصصی برای بازرگانان دو طرف با هدف آشنایی بیشتر از

پتانسیل‌های تجاری میان دو کشور

- فعال کردن بخش اقتصادی سفارت‌های دو کشور با هدف کمک به بخش خصوصی برای توسعه حضور خود در بازارهای هدف
- امکان‌سنجی بهره‌گیری از بانک‌های روسیه مستقر در تاجیکستان با هدف کاهش آسیب‌های ناشی از عدم حضور بانک‌های ایرانی در تاجیکستان به واسطه تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران
- همکاری در زمینه کشاورزی فراسرزمینی در تاجیکستان با توجه به منابع آبی بزرگ این کشور از یک سو و محدودیت شدید آب در ایران
- ورود شرکت‌های ایرانی فعال در زمینه ساخت نیروگاه‌های برق آبی به این صنعت در تاجیکستان با توجه به ظرفیت عظیم این کشور
- همکاری در زمینه تولید محصولات شیشه، سرامیک و مصالح ساختمانی
- تلاش برای اختصاص سهم بیشتری از بازار تاجیکستان در زمینه نفت و فراورده‌های سوختی به ایران
- همکاری در زمینه صنایع نساجی با توجه به سهم بالای پنبه در سبد صادراتی تاجیکستان